

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การจัดทำร่างแผนปฏิบัติการจัดการขยะมูลฝอย เทศบาลตำบลแม่ใจ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ผู้วิจัยได้ค้นคว้าบททวนวรรณกรรม เอกสาร แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ใน 8 ประเด็นหลักคือ

1. ความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย
2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
3. การมีส่วนร่วมของประชาชน
4. กระบวนการ A-I-C
5. การจัดทำแผนปฏิบัติการ
6. นโยบายการจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายชุมชน ภายใต้แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2550-2554
7. บทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการจัดการขยะมูลฝอย
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย

1.1. ความหมายขยะมูลฝอย

ขยะมูลฝอย ความหมายตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535 หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่เราไม่ต้องการใช้ ได้แก่ เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร ถุงพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร ภาชนะบรรจุสัตว์ หรือซากสัตว์ รวมตลอดถึงวัตถุอื่น สิ่งใดที่เก็บกวาดได้จากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์หรือที่อื่น

1.2. ประเภทขยะมูลฝอย

ประเภทของขยะมูลฝอยได้มีผู้แบ่งหรือจำแนกไว้หลายประเภทตามวิธีการคิดและรูปแบบการจัดการหรือการนำไปใช้ประโยชน์ เช่น

ตามเอกสาร การจัดการขยะมูลฝอยชุมชนอย่างครบวงจร กรมควบคุมมลพิษ พ.ศ.2547 ได้แบ่งประเภทขยะมูลฝอยเป็น 4 ประเภท เพื่อให้การเก็บรวบรวมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่

- 1) ขยะทั่วไป หมายถึงขยะที่ย่อยสลายไม่ได้ ไม่เป็นพิษและไม่คุ้มค่าต่อการรีไซเคิล เช่น พลาสติกห่อลูกอม ซองบะหมี่สำเร็จรูป ถุงพลาสติก โฟม และพอยด์ที่เป็นอาหาร

2) ขยะย่อยสลายได้ หมายถึงขยะที่เน่าเสียและย่อยสลายได้เร็ว เช่น ผัก ผลไม้ เศษอาหาร

3) ขยะรีไซเคิล หมายถึงขยะที่สามารถนำมารีไซเคิลหรือขายได้ เช่น แก้ว กระดาษ พลาสติก โลหะ

4) ขยะมีพิษ หมายถึงขยะที่เป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม เช่น หลอดฟลูออเรสเซนต์ ขวดยา ถ่านไฟฉาย กระป๋องสีสเปรย์

พัตน์ สุจันงค์ (2539) แบ่งประเภทของขยะมูลฝอยได้ดังนี้

1) ขยะเปียก (Garbage) ได้แก่ สิ่งปฏิกูลที่ได้จากการเตรียมอาหารซึ่งอาจเป็นเศษเนื้อและผลไม้ต่างๆ และรวมถึงเศษอาหารอีกด้วย ขยะประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นพวกสารอินทรีย์ มีน้ำหรือมีความชื้นสูง จึงทำให้เกิดการเน่าเปื่อยได้รวดเร็ว มีกลิ่นเหม็น จำเป็นต้องระมัดระวังในเรื่องการเก็บ การขนส่ง เพราะขยะประเภทนี้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ที่ดีของแมลงต่างๆ

2) ขยะแห้ง (Rubbish) ได้แก่ มูลฝอยที่ไม่เน่าเปื่อยได้ง่าย อาจเผาไหม้ได้ และเผาไหม้ไม่ได้ เช่น เศษกระป๋อง กระดาษ ก่อ่ง ลังไม้ แกลบ เศษแก้ว เหล็ก ตะปู หนุ่ย วัสดุพวกยาง หนัง และใบไม้กิ่งไม้แห้ง ถุงพลาสติก พวกที่เผาไหม้ได้ ถึงแม้จะเป็นอินทรีย์วัตถุก็ตาม แต่ก็เน่าเปื่อยสลายตัวได้ช้า ต้องทิ้งไว้เป็นเวลานาน จึงจะถูกย่อยสลายหมด ขยะพวกนี้ใช้เป็นเชื้อเพลิงได้

3) เถ้าถ่าน (Ashes) ได้แก่ ขยะที่ได้จากการเผาไหม้ เช่น จากการเผาไหม้ของถ่านไม้ ถ่านหิน และวัตถุอื่นๆที่เผาไหม้ได้ ตามปกติขี้เถ้า เศษวัสดุก่อสร้างพวกอิฐ หิน กรวด ทราย หรือวัตถุที่เหลือจากการเผาไหม้เหมาะสำหรับใช้ถมที่ลุ่ม

4) ซากสัตว์(Dead Animals) ได้แก่ ซากสัตว์ที่ตายเนื่องจากอุบัติเหตุ หรือ ตายเนื่องจากถูกฆ่าแล้วโยนทิ้ง เช่น ซากหมู สุนัข แมว ฯลฯ ที่ตายถูกปล่อยทิ้งบนถนน เป็นต้น ขยะประเภทนี้รวมถึงเศษหรือส่วนใดของสัตว์ที่ทิ้งมาจากโรงงานฆ่าสัตว์ ตลาดสด และอาคารบ้านเรือน

5) มูลสัตว์ (Manure) ได้แก่ มูลสัตว์เลี้ยงชนิดต่างๆ เช่น โค กระบือ สุนัข ม้า แพะ แกะ สุกร เป็ด ไก่ ฯลฯ ถ้าหากเลี้ยงสัตว์เหล่านี้เพื่อการอุตสาหกรรมแล้ว ปริมาณมูลสัตว์จะมีมาก เป็นปัญหาที่จะต้องนำไปกำจัด เพราะมูลสัตว์เป็นแหล่งเพาะพันธุ์อย่างดีของแมลงวัน

6) เบ็ดเตล็ด (Miscellaneous) นอกจากนี้ยังมีขยะจากแหล่งอื่นๆ ที่ไม่อาจจัดรวมอยู่ในจำพวกที่กล่าวมาแล้ว เช่น เศษสิ่งของที่รื้อถอนอาคารบ้านเรือน ขยะจากโรงงานอุตสาหกรรมชนิดต่างๆ ตะกอนจากน้ำโสโครก ซากรถยนต์ ฟิล์มถ่ายรูป น้ำมันเครื่อง สิ่งเก็บกวาดจากถนน ขยะที่ทิ้งจากโรงพยาบาลรวมทั้งกากของสารกัมมันตรังสี ที่ใช้ในด้านต่างๆ ด้วย

1.3. แหล่งกำเนิดขยะมูลฝอย

ขยะมูลฝอย เป็นสิ่งที่เหลือใช้ หรือสิ่งที่ไม่ต้องการอีกต่อไป สามารถแบ่งตามแหล่งกำเนิดได้ดังนี้

- 1) ของเสียจากอุตสาหกรรม เช่น โรงงานประเภทต่างๆ
- 2) ของเสียจากโรงพยาบาลและสถานศึกษาวิจัย
- 3) ของเสียจากภาคเกษตรกรรม เช่น ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย มูลสัตว์ น้ำทิ้งจากการทำปุ๋ยคอก
- 4) ของเสียจากแหล่งชุมชน เช่น หลอดไฟ ถ่านไฟฉาย แบตเตอรี่ แก้ว เศษอาหาร พลาสติก โลหะ หิน ไม้ กระเบื้อง ผนัง ยาง ฯลฯ
- 5) ของเสียจากสถานประกอบการในเมือง เช่น ภัตตาคาร ตลาดสด วัด สถานเริงรมย์

1.4. ผลกระทบจากขยะมูลฝอยต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ

- 1) เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของแมลง และพาหะนำโรค เช่น แมลงวัน หนู แมลงสาบ
- 2) เป็นบ่อเกิดของโรค หากการเก็บรวบรวมและกำจัดขยะมูลฝอยไม่ดี เกิดขยะมูลฝอยเหลือทิ้งไว้ในชุมชน จะเป็นบ่อเกิดของโรคต่างๆ เช่น ตับอักเสบบ ไทฟอยด์ เป็นต้น
- 3) ก่อให้เกิดเหตุรำคาญ ขยะมูลฝอยเมื่อจัดเก็บได้ไม่หมดจะเกิดการหมักหมมส่งกลิ่นเหม็นรบกวนชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง ฟุ้งละอองที่เกิดจากการเก็บรวบรวมหรือการขนถ่าย มักก่อความรำคาญจนเกิดการร้องเรียนอยู่บ่อยๆ นอกจากนี้ยังอาจลดความน่าเชื่อถือของหน่วยงาน
- 4) ก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม ขยะมูลฝอยมักเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดมลพิษของน้ำ มลพิษของดินและมลพิษอากาศ เนื่องจากขยะส่วนใหญ่มักถูกจัดเก็บหรือบำบัดไม่ถูกวิธี
- 5) ทำให้เกิดการเสี่ยงต่อสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกขยะของเสียอันตราย เช่น ขยะติดเชื้อ สารเคมี โลหะหนัก หากไม่มีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ย่อมจะเกิดผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนได้ง่าย

6) เกิดการสูญเสียดังเศรษฐกิจ ขยะมูลฝอยเมื่อมีปริมาณมาก ย่อมต้องสิ้นเปลืองงบประมาณในการจัดการที่มีประสิทธิภาพ หรือเมื่อเกิดการตกค้างจัดเก็บได้ไม่หมด เกิดทัศนียภาพที่ไม่น่าดูก่อความเสียหายแก่การท่องเที่ยว

1.5. แนวทางการจัดการปัญหาขยะมูลฝอย

การจัดการปัญหาขยะมูลฝอย ตามคู่มือการจัดการขยะมูลฝอยอย่างครบวงจร คู่มือสำหรับผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งจัดทำโดยกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2547 ได้กล่าวไว้ว่าแนวทางจัดการขยะอย่างครบวงจรเน้นรูปแบบของการวางแผนจัดการขยะมูลฝอยอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด สามารถลดปริมาณขยะมูลฝอยที่จะต้องส่งเข้าไปทำลายด้วยระบบต่างๆให้น้อยที่สุด สามารถนำขยะมูลฝอยมาใช้ประโยชน์ทั้งในส่วนของการ

ใช้ซ้ำและแปรรูปเพื่อใช้ใหม่ (Reuse & Recycle) รวมถึงการกำจัดที่ได้ผลพลอยได้ เช่น ปุ๋ยหมักหรือพลังงาน โดยสรุปวิธีการดำเนินการตามแนวทางมีดังนี้ คือ

1) การลดปริมาณการผลิตมูลฝอย รมรณรงค์ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการลดการผลิตมูลฝอยในแต่ละวัน เช่น ลดการทิ้งบรรจุภัณฑ์โดยการใช้สินค้าชนิดเดิมใหม่ เลือกรับใช้สินค้าที่มีคุณภาพ มีห่อบรรจุภัณฑ์น้อย อายุการใช้งานยาวนาน และตัวสินค้าไม่เป็นมลพิษ ลดการใช้วัสดุที่กำจัดยาก เช่น โฟมบรรจุอาหาร

2) จัดระบบการรีไซเคิล หรือ รวบรวมเพื่อนำไปสู่การแปรรูปเพื่อใช้

3) การขนส่ง จัดระบบการขนส่งขยะให้ระยะทางไม่ไกลและมีความสะดวก

4) ระบบกำจัด เนื่องจากขยะมูลฝอยใช้ประโยชน์ใหม่ได้จึงควรจัดการเพื่อกำจัดทำลายให้น้อยที่สุด ควรเลือกระบบกำจัดแบบผสมผสานเนื่องจากปัญหาขาดแคลนพื้นที่ จึงควรพิจารณาปรับปรุงที่กำจัดขยะมูลฝอยที่มีอยู่เดิม และพัฒนาให้เป็นศูนย์กำจัดขยะมูลฝอย โดยมีการจัดระบบคัดแยกขยะมูลฝอย และระบบกำจัดผสมผสานหลายๆ ระบบในพื้นที่เดียวกัน ได้แก่ หมักทำปุ๋ย ฝังกลบ และวิธีอื่นๆ เป็นต้น

และจากเอกสารสรุปการประชุม Asia 3Rs Conference ระหว่างวันที่ 30 ตุลาคม - 1 พฤศจิกายน 2549 ณ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น โดยมีเป้าหมายประสงค์เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานด้าน 3Rs (Reduce Reuse Recycle) เพื่อส่งเสริมการผลิตและบริโภคที่ยั่งยืน โดยให้มีการลดของเสีย การใช้ซ้ำ และแปรรูปใช้ใหม่ ผลิตภัณฑ์ต่างๆ ภายหลังจากการบริโภค เพื่อเป็นการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้คุ้มค่าที่สุด และที่ประชุมได้สรุปแนวทางการร่วมมือในการจัดการขยะมูลฝอย ในภูมิภาคเอเชีย ไว้ 4 แนวทาง คือ

1. แนวทางความร่วมมือด้าน 3Rs (Partnership and International cooperation for the promotion of 3Rs) ได้แก่

1) ความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องในการส่งเสริมงานด้าน 3Rs

2) การส่งเสริม 3Rs ในระดับชาติ

3) การส่งเสริม 3Rs ในระดับภูมิภาค

2. แนวทางการจัดการขยะติดเชื้อ (Municipal waste management) ได้แก่

1) การจัดการที่แหล่งกำเนิด

2) เทคโนโลยีการจัดการที่เหมาะสม

3) การเสริมสร้างประสิทธิภาพองค์กร

4) การบริหารจัดการที่เหมาะสม เช่น

- การบังคับใช้กฎหมายและการติดตามตรวจสอบ
- การเสริมสร้างประสิทธิภาพบุคลากร
- การเสริมสร้างความตระหนักและจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้อง
- ระบบการบำบัดและกำจัดที่เหมาะสม

3. แนวทางการจัดการขยะอินทรีย์ (Municipal organic waste management) ได้แก่

- 1) จัดการตามคุณลักษณะและศักยภาพในการใช้ประโยชน์
- 2) การใช้ประโยชน์ขยะอินทรีย์
- 3) การจัดการขยะอินทรีย์ต้องครบวงจรตั้งแต่ต้นจนถึงปลายทาง
- 4) พิจารณาข้อจำกัดและประเด็นที่เกี่ยวข้อง

4. แนวทางการจัดการขยะอิเล็กทรอนิกส์ (E – Waste management) ได้แก่

- 1) แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการในประเทศ เช่น
 - แนวทางการจัดการ E-Wastes ที่เหมาะสม
 - ความสำคัญของระบบข้อมูล
 - ทางเลือกสำหรับประเทศที่ยังไม่มีเทคโนโลยีที่เหมาะสม
- 2) แนวทางการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ เช่น
 - ข้อพิจารณาต่อความร่วมมือระหว่างประเทศในการจัดการ E-Wastes
 - แนวทางการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศในอนาคต

1.6. เทคโนโลยีการกำจัดขยะมูลฝอย

จากคู่มือสำหรับผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เรื่อง การจัดการขยะมูลฝอยชุมชนอย่างครบวงจร ของกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2547) ได้กล่าวไว้ว่า เทคโนโลยีการกำจัดขยะมูลฝอย สามารถแบ่งออกเป็น 3 ระบบใหญ่ๆ คือ

1. ระบบหมักทำปุ๋ย

เป็นการย่อยสลายอินทรีย์สารโดยขบวนการทางชีววิทยาของจุลินทรีย์เป็นตัวการย่อยสลายให้แปรสภาพเป็นแร่ธาตุที่มีลักษณะค่อนข้างคงรูป มีสีดำค่อนข้างแห้ง และสามารถใช้ในการปรับปรุงคุณภาพของดิน ขบวนการหมักทำปุ๋ยสามารถแบ่งเป็น 2 ขบวนการ คือ ขบวนการหมักแบบใช้ออกซิเจน (Aerobic Decomposition) ซึ่งเป็นการสร้างสภาวะที่จุลินทรีย์ชนิดที่ดำรงชีพโดยใช้ ออกซิเจนย่อยสลายอาหารแล้วเกิดการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และกลายเป็นแร่ธาตุเป็นขบวนการที่ไม่เกิดก๊าซกลิ่นเหม็น ส่วนอีกขบวนการ เป็นขบวนการหมักแบบไม่ใช้ออกซิเจน (Anaerobic Decomposition) เป็นการสร้างสภาวะให้เกิดจุลินทรีย์ ชนิดที่ดำรงชีพโดยไม่ใช้

ออกซิเจน เป็นตัวช่วยย่อยสลายอาหาร และแปรสภาพกลายเป็นแร่ธาตุขบวนการนี้มักจะเกิดก๊าซที่มีกลิ่นเหม็น เช่น ก๊าซไข่เน่า (Hydrogen Sulfide: H_2S) แต่ขบวนการนี้จะมีผลดีที่เกิดก๊าซมีเทน (Methane gas) ซึ่งเป็นก๊าซที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์เป็นเชื้อเพลิงได้

2. ระบบการเผาในเตาเผา

เป็นการทำลายขยะมูลฝอยด้วยวิธีการเผาทำลายในเตาเผาที่ได้รับการออกแบบก่อสร้างที่ถูกต้องและเหมาะสม โดยต้องให้มีอุณหภูมิในการเผาที่ 850 - 1,200 องศาเซลเซียส เพื่อให้การทำลายที่สมบูรณ์ที่สุด แต่ในการเผามักก่อให้เกิดมลพิษด้านอากาศได้แก่ ฝุ่นขนาดเล็ก ก๊าซพิษต่างๆ เช่น ซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (Sulfur dioxide: SO_2) เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังอาจเกิดไดออกซิน (Dioxins) ซึ่งเป็นสารก่อมะเร็งและเป็นสารที่กำลังอยู่ในความสนใจของประชาชน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีระบบควบคุมมลพิษทางอากาศ และดักมิให้อากาศที่ผ่านปล่องออกสู่บรรยากาศมีค่าเกินกว่าค่ามาตรฐานคุณภาพอากาศจากเตาเผาที่กำหนด

3. ระบบฝังกลบอย่างถูกหลักสุขาภิบาล

เป็นการกำจัดขยะมูลฝอยโดยการนำไปฝังกลบในพื้นที่ที่ได้จัดเตรียมไว้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับการคัดเลือกตามหลักวิชาการทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วิศวกรรม สถาปัตยกรรม และการยินยอมจากประชาชน จากนั้นจึงทำการออกแบบและก่อสร้าง โดยมีการวางมาตรการป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น เช่น การปนเปื้อนของน้ำเสียจากกองขยะมูลฝอยที่เรียกว่า น้ำชะขยะมูลฝอย (Leachate) ซึ่งถือว่าเป็นน้ำเสียที่มีค่าความสกปรกสูงไหลซึมลงสู่ชั้นน้ำใต้ดิน ทำให้คุณภาพน้ำใต้ดินเสื่อมสภาพลง จนส่งผลกระทบต่อประชาชนที่ใช้น้ำเพื่อการอุปโภค และบริโภคนอกจากนี้ยังต้องมีมาตรการป้องกันน้ำท่วม กลิ่นเหม็น และผลกระทบต่อสภาพภูมิทัศน์ รูปแบบการฝังกลบอย่างถูกหลักสุขาภิบาล อาจใช้วิธีขุดให้ลึกลงไปในพื้นที่ดินหรือการถมให้สูงขึ้นจากระดับพื้นดิน หรืออาจจะใช้ผสมสองวิธี ซึ่งจะขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ

กล่าวโดยสรุป ขยะมูลฝอยหมายถึงสิ่งของที่เหลือทิ้งจากกระบวนการผลิต การอุปโภค บริโภคซึ่งเสื่อมสภาพจนใช้การไม่ได้ หรือไม่ต้องการใช้แล้ว บางชนิดเป็นของแข็ง บางชนิดเป็นของเหลว บางชนิดสามารถย่อยสลายได้ง่ายโดยง่าย เช่นเศษพืชผักผลไม้ บางชนิดย่อยสลายได้ยากเช่น โฟม พลาสติก ขวดแก้ว เป็นต้น ขยะมีแหล่งกำเนิดมาจากหลายแห่ง เช่น โรงงานอุตสาหกรรม โรงพยาบาล สถานศึกษา สถานประกอบการต่างๆ รวมทั้งบ้านเรือน ตลาด ร้านค้า ปัจจุบันขยะมูลฝอยเป็นปัญหาสำคัญที่ก่อผลกระทบต่อสุขภาพคนและสิ่งแวดล้อม เพราะขยะเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของแมลงและพาหะนำโรคต่างๆ เช่น หนู แมลงวัน แมลงสาบ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งสะสมสารพิษที่เสี่ยงต่อการก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของคน เช่น สารปรอท สารตะกั่ว สารเคมีทางการเกษตร สารเคมีที่ใช้ในครัวเรือน ในปัจจุบันการจัดการขยะมูลฝอยเป็นบทบาท

หน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยตรง และท้องถิ่นหลายแห่งได้มีความพยายามที่จะจัดการขยะมูลฝอยโดยวิธีการต่างๆ เช่น การรณรงค์ลดปริมาณขยะมูลฝอยจากแหล่งต่างๆ จัดระบบการรีไซเคิล ปรับระบบการขนส่ง และสร้างระบบกำจัดซึ่งมีอยู่หลายวิธีที่ท้องถิ่นสามารถพิจารณาเลือกระบบที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับศักยภาพของท้องถิ่น

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

2.1 ความหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ความหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้ กมล สดประเสริฐ (2540 อ้างใน ชอบ เข้มกลัด และ โกวิท พวงงาม, 2547) ได้ให้ความหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) คือการวิจัย ค้นคว้า และหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิมๆ ต่างกันแต่เพียงว่า PAR นั้นมีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนา และเป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ร่วมงาน รวมทั้งในกระบวนการวิจัยและในการมีหุ้นส่วนใช้ประโยชน์ของการวิจัย

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540 อ้างใน ชอบ เข้มกลัด และ โกวิท พวงงาม, 2547) ได้ให้ความหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) เป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนผู้เคยเป็นประชากรที่ถูกวิจัย กลับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัยนั่นเอง โดยการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย.....จนกระทั่งการกระจายความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปสู่การลงมือปฏิบัติ

สุกัญญา อธิปอนันต์ (2542) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยสำหรับผู้ปฏิบัติงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อนำผลที่ได้ไปพัฒนางานที่ตนเองหรือหน่วยงานรับผิดชอบ โดยวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ และการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินการค้นหาแนวทางแก้ไข จนถึงขั้นการปฏิบัติการ(Action) ซึ่งหมายถึงกิจกรรมหรือโครงการที่จะดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา

สุภางค์ จันทวานิช (2542) กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) ว่า หมายถึงวิธีการที่ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การกำหนดปัญหาการดำเนินการ การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรม

องอาจ นัยพัฒน์ (2548) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) หรือที่รู้จักกันในชื่อสั้นๆว่า “PAR” เป็นรูปแบบการวิจัยที่เกิดจากการบูรณาการ

ผสมผสานแนวคิดระหว่างการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (participatory research) หรือ “PR” กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) หรือ “AR” เข้าด้วยกัน การวิจัยเชิงปฏิบัติการรูปแบบนี้ถือว่าเป็นแนวทางหรือกลยุทธ์ในการสืบค้นหาความรู้ความจริงทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์แบบใหม่ โดยมีจุดเน้นอยู่ที่การมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยในฐานะผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกและบุคคลที่ปฏิบัติงานในหน่วยงาน องค์กรหรือชุมชน ในฐานะผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาการวิจัยที่เกิดขึ้นจริงในสถานที่ดังกล่าว ผลการศึกษาวิจัยที่ค้นพบหรือสรรค์สร้างขึ้นในรูปของความรู้เชิงปฏิบัติการ ที่ได้จากการสืบค้นแบบมีส่วนร่วมระหว่างมุมมองของคนใน (emic view) และคนนอก (etic view) จะถูกนำไปใช้สำหรับปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างทันที่

2.2. วิวัฒนาการของแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สิทธิรัฐ ประพุทธนิตินสาร (2547) ได้สรุปวิวัฒนาการของแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า ที่ผ่านมานแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation) เป็นที่ยอมรับและกลายเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น ในขณะที่เดียวกันได้มีข้อเรียกร้องให้องค์ความรู้จากการวิจัยเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติมากขึ้น จึงได้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่พยายามมุ่งหาความรู้ภาคปฏิบัติ โดยบทบาทหลักยังเป็นของนักวิจัย แต่อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเชิงปฏิบัติการก็ยังมีปัญหา กล่าวคือ นักวิจัยส่วนใหญ่ทำวิจัยในเชิงประยุกต์ พอได้ข้อสรุป นักวิจัยก็จะกล่าวอ้างว่างานวิจัยของตนเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ยิ่งไปกว่านั้นแนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นยุทธวิธีที่ใช้วิธีทางวิทยาศาสตร์แก้ปัญหาทางการปฏิบัติในการเข้าถึงความรู้และทฤษฎี ดังนั้น การวิจัยแบบนี้จึงนำไปสู่ทางตันของ “เป้าหมาย” (Goal) และ “การริเริ่ม” (Initiative) ซึ่งพิจารณาได้จากการที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มีความเข้มข้น แข็งทื่อ (Scientific Rigor) ตายตัวไม่ยืดหยุ่น และการแก้ปัญหาโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์นั้นมักจะนำไปสู่การเกิดปัญหาตามมามากอีกปัญหาหนึ่งเสมอ การแก้ไขปัญหานี้จึงต้องอาศัยบุคคลที่อยู่กับปัญหาเข้าไปเป็นผู้ร่วมเพื่อการพัฒนา (Participant) ในกระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติ ภายหลังจากจึงมีการปรับปรุงวิธีการวิจัยรูปแบบใหม่ ซึ่งเรียกการวิจัยลักษณะนี้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research for Development)

การทบทวนการวิจัยหรือการพัฒนาแบบดั้งเดิมที่ผ่านมา จะพบข้อเท็จจริงที่เป็นความเห็นร่วมกันว่า ความร่วมมือของประชาชนอยู่ในวงจำกัดทั้งในแง่ของการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของเขา และในแง่ของการรวบรวมข้อมูล ปัญหาทั้งหลายเพื่อการวิจัยก็อยู่ในวงจำกัด และประชาชนผู้เป็นเจ้าขององค์ความรู้ และเอื้อประโยชน์แก่ผู้ที่เข้ามาทำวิจัยแบบเดิมๆ แทบจะไม่ได้อะไรจากการวิจัยเหล่านั้น นักวิจัยที่เข้าไปศึกษาเก็บข้อมูลแบบดั้งเดิมเหล่านั้นก็จะอ้างตนว่าเป็นผู้ที่

เข้าถึงประชาชนผู้ให้ข้อมูล ได้ข้อสรุป (ที่ผ่านการตีความ) เป็นองค์ความรู้แล้ว ซึ่งข้อกล่าวอ้างดังกล่าวมีปัญหามากมายที่จะไม่กล่าว ณ ที่นี้ ดังนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นเรื่องที่มากกว่างานวิจัยแบบเดิม มากกว่าการพัฒนาแบบเดิม แต่เป็นการวิจัยที่เป็นการเรียนรู้ เป็นการเก็บข้อมูลร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและชาวบ้าน (จึงไม่ถือว่าเป็นผู้วิจัยแบบเก่า) เพื่อนำผลการวิจัยมาใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน โดยทันทีทันใด และต้องทำร่วมกันเป็นหมู่คณะ ในแง่ของการสร้างองค์ความรู้หรือทฤษฎีที่มีปัญหาอยู่ไม่น้อย ซึ่ง Berger & Luckmann (1971) เสนอแนวคิดจากประโยคสั้น ๆ ว่า “ความจริงเป็นสิ่งที่ถูกผลิตสร้างขึ้นทางสังคม” (Reality is socially constructed) ซึ่งหมายถึงว่า ทฤษฎีหรือองค์ความรู้เกี่ยวกับโลกของนักวิทยาศาสตร์ไม่จำเป็นที่จะต้องถูกต้อง/ใช้ได้/มีเหตุผลมากเกินไปกว่าเป็นองค์ความรู้ของการรับรู้โลกที่พวกเขาสร้างขึ้นมาอธิบาย ดังนั้น ทฤษฎีหรือองค์ความรู้จึงเป็นผลผลิตทางสังคมที่สามารถปรับเปลี่ยน พัฒนาผ่านกระบวนการตรวจสอบและสืบค้นใหม่เสมอ และองค์ความรู้หนึ่ง ๆ ก็ถูกสร้างขึ้นมาจากอิทธิพลของสถานการณ์ที่เฉพาะ (Local Situation) กระบวนการ PAR จึงเหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นกระบวนการสืบค้นหาองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบท และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม โดยผู้คนที่อยู่กับปัญหา/ปรากฏการณ์นั้นเป็นผู้ผลิตสร้างความรู้ขึ้นมาเอง

วิวัฒนาการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหรือ PAR มีความแตกต่างกันไปในหลาย ๆ ประเทศ ขึ้นกับบริบทที่แตกต่างกัน เพราะรูปแบบของ PAR ขึ้นอยู่กับการให้คุณค่าที่ต่างกันของกลุ่มทางสังคม (Social Group) ที่มีบริบทเฉพาะท้องถิ่น (Local Context) PAR จึงเป็นแนวทางในการแก้ปัญหอย่างแท้จริง และเหมาะสมกับบริบท/สถานการณ์หนึ่ง ๆ ของสถานการณ์ที่หลากหลาย ตัวอย่างในประเทศอินโดนีเซีย มีความพยายามใช้กระบวนการวิจัย PAR เพื่อให้บริการแก่ประชาชน โดยได้รับอิทธิพลสนับสนุนจากการเมือง ในประเทศฟิลิปปินส์นั้นเห็นว่าการวิจัยแบบเดิมไม่ได้ผลและล้มเหลว ดังนั้น PAR จึงถูกนำมาเพื่อทำให้การวิจัยนั้นสนองตอบการพัฒนาที่เข้าถึงสาธารณชน ในประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน

2.3. ปรัชญาและแนวคิดของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

ชอบ เข้มกลัด และ โกวิทช์ พวงงาม (2547) ได้สรุปไว้ว่าปรัชญาและแนวคิดที่มีความสำคัญในการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมนั้นคือ

1. ความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถนำออกมาใช้ได้หากได้รับการพัฒนา ซึ่งการพัฒนาไม่ได้มาจากการได้รับการศึกษาที่เป็นทางการ หากแต่เป็นการศึกษาที่เกิดจากการเรียนรู้ในการลงมือปฏิบัติการวิจัยร่วมกัน ให้โอกาสในการคิด วางแผน และตัดสินใจ เรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เมื่อมนุษย์ได้รับการพัฒนาก็จะเป็นผู้ที่มีศักยภาพ และ นำความรู้เหล่านั้นออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์

2. ความเชื่อที่ว่า มนุษย์สามารถช่วยเหลือตนเอง (Aided Self-Help) จึงต้องมีการสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเอง โดยเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการกับปัญหาของตนเองช่วยเหลือตนเองมากขึ้น

3. การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นหลักการสำคัญของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) เพราะ PAR จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ทั้งจากชาวบ้าน นักวิจัย และชุมชน หากขาดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งย่อมไม่ใช่ PAR นอกจากนี้การมีส่วนร่วมมีความสำคัญมากในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การศึกษาชุมชน วิเคราะห์ปัญหา วางแผน ปฏิบัติ ติดตามและประเมินผล ตลอดจนการปรับปรุงแก้ไข มีความร่วมมือในลักษณะของ “หุ้นส่วน” (Partnership) ที่เน้นการทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคทุกกระบวนการ

4. แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ภายในชุมชนต่างประกอบด้วยเครือข่ายที่สำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน เครือข่ายเป็นแนวคิดของความร่วมมือในการทำงานเป็นรูปแบบทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเพื่อการแลกเปลี่ยน การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และการมีส่วนร่วมกันทำงาน เครือข่ายประกอบด้วย บุคคล กลุ่ม องค์กรที่มาประสานกัน มีเป้าหมายร่วมกัน และบุคคลเหล่านั้นมีฐานะเท่าเทียมกัน เช่นเดียวกับ PAR ที่เกิดจากการสร้างเครือข่ายทั้งชาวบ้าน นักวิจัยและองค์กรภาครัฐ และเอกชนเข้ามาร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอน และมีเป้าหมายเดียวกัน โดยคำนึงถึงความเสมอภาคและเท่าเทียมกันของชาวบ้าน นักวิจัย และนักพัฒนา

5. ต้องเกิดจากความต้องการของประชาชน เนื่องจาก PAR เป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องตลอดเวลาไม่มีที่สิ้นสุด การวิจัยที่มาจากความต้องการอย่างแท้จริง จะส่งผลให้ประชาชนอยากที่จะมีส่วนร่วมและเรียนรู้ในการพัฒนาต่อไปอย่างยั่งยืน ซึ่งหากเป็นการริเริ่มจากคนนอกชุมชนเมื่อนานไปประชาชนอาจจะไม่เกิดความสนใจต่อกิจการนั้น

6. ความเท่าเทียมกันของคนในสังคม PAR เป็นการส่งเสริมความเท่าเทียมกันในชุมชน โดยการที่ชาวบ้านมีบทบาทกลายเป็นนักวิจัย ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ถูกวิจัยเพียงฝ่ายเดียวดังที่ผ่านมา ส่งผลให้ชาวบ้านรู้สึกถึงคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ในตนเอง ได้ปลดปล่อยทางความคิด ไม่ถูกกดขี่เป็นคนชายขอบ หรือผู้ด้อยโอกาสอีกต่อไป กลับมีพลังในการพัฒนาตนเองมากขึ้นในทุกกระบวนการ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมพิจารณาปัญหา ร่วมตัดสินใจวางแผนปฏิบัติร่วมกันจึงอยู่ในฐานะแบบ “เพื่อน” หรือ “หุ้นส่วน”

2.4. หลักการของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

Tandon (อ้างใน พันธุ์ทิพย์ งามสูตร, 2540) ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญสำหรับการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้าน ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการ ยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่บ้าน คนยากจน เพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของเขา

2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริม ยกย่องและพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเองของเขา ให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของตนเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์แทนที่จะเมินเฉย ละเลย หรือเหยียดหยามว่าเป็นสิ่งไร้ค่าเช่นเคยปฏิบัติกันมา

3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม

4. สนใจปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน เช่น การถูกกีดกันหรือแปลกแยก (Alienated) จากผืนดินและทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ การต้องดิ้นรนต่อสู้กับแรงบีบบังคับจากผู้มีอิทธิพล ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคำถามที่นักวิจัยรูปแบบเก่าไม่มีใครนึกถึง และไม่เคยเป็นจุดเน้นในการค้นหาความรู้มาก่อน

5. ปลดปล่อยความคิด การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้าน และคนยากจนสามารถใช้ความคิดความเห็นของตนอย่างเสรี ในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณญาณในการวิเคราะห์วิจารณ์ ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่างๆ สามารถยื่นหยัดต่อต้าน พลังอิทธิพลจากภายนอกหรือจากอำนาจค้ำจุนของผู้มีอำนาจ

2.5. ระเบียบวิธีการวิจัยของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

ชอบ เข้มกลัด และโกวิท พวงงาม (2547) ได้กล่าวถึงระเบียบวิธีวิจัย องค์ประกอบผู้เกี่ยวข้อง และขั้นตอนการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

2.5.1 ระเบียบวิธีการวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเป็นการผสมผสานระหว่างการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) โดยมุ่งเน้นการแก้ปัญหาของชุมชนจากโครงการและกิจกรรมที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน นักพัฒนา และนักวิจัย PAR จึงมีวิธีการวิจัยที่เน้นไปที่การมีส่วนร่วมของชุมชนกับนักวิจัยเป็นหลัก โดยมีลักษณะหลากหลาย ดังนี้

1. วิธีการวิจัย PAR จะมีลักษณะของการศึกษาที่มีหลากหลายเทคนิค ที่มักจะนิยมใช้กัน คือ ใช้เทคนิควิธีและเครื่องมือในการศึกษาชุมชน ที่เป็นการประเมินสถานะชุมชนที่เรียกว่า Participatory Rapid Appraisal (PRA) และ Participatory Learning and Action เป็นการศึกษาชุมชนจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน ประเมินปัญหาและความต้องการชุมชน (Need Assessment) โดยการช่วยกันวิเคราะห์สถานการณ์ (Situation Analysis) ปัญหาของชุมชน นอกเหนือจากนี้ การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาก็ต้องมีการสำรวจทรัพยากรในชุมชน (Resource Assessment) ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์ บริการของหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อกำหนดกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาที่สามารถนำสิ่งที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ และทรัพยากรมนุษย์จะมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันจนสิ้นสุดการวิจัย

2. วิธีการวิจัย PAR ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การจัดทำโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้านแกนนำชุมชน หรือผู้นำชุมชน และนักวิจัย ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมระหว่างที่ทำการวิจัย

3. การวิจัยแบบ PAR ชาวบ้านจะเป็นผู้รู้เท่ากับนักวิจัยหรือนักพัฒนา เพราะปัญหาการวิจัยเริ่มจากชาวบ้าน ไม่ใช่สมมติฐานของนักวิจัยหรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียว การกำหนดแนวทางหรือเลือกทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยของนักวิจัย กับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนา ผสมกับความต้องการและความรอบรู้ของชาวบ้าน

PAR จึงเป็นการกำหนดร่วมกันของบุคคลทั้ง 3 ฝ่าย คือ ชาวบ้าน นักวิจัย และนักพัฒนาที่ต่างก็มีบทบาทเท่าเทียมกัน

2.5.2 องค์ประกอบของผู้เกี่ยวข้อง

เป็นกระบวนการที่อาศัยความร่วมมือจากองค์ประกอบที่หลากหลาย อันได้แก่ ชาวบ้าน และนักพัฒนา โดยทั้ง 3 ฝ่ายที่เกี่ยวข้องกันจะต้องมี “โลกทัศน์ร่วม” คือ มีความเข้าใจร่วมกันในเรื่องของการพัฒนา สิ่งนี้เป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งสำหรับการพัฒนาชุมชน

1. **ชาวบ้าน** ที่เป็นตัวแทนของชุมชน ผู้ที่รู้และเข้าใจความต้องการหรือสาเหตุปัญหาภายในชุมชนอย่างแท้จริง รวมทั้งชาวบ้านยังเป็นผู้ที่รู้ถึงทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นแหล่งรวมของภูมิปัญญาชาวบ้าน และเป็นต้นทุนทางสังคม (Social Capital) ภายในชุมชนที่มีอยู่และสามารถนำออกมาพัฒนาก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนได้

2. **นักวิจัย** ซึ่งเป็นตัวแทนของนักวิชาการที่สนใจการพัฒนา คือ บุคคลที่นำความรู้และระเบียบวิธีการพัฒนาชุมชน สร้างชุมชนให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งมีผู้ใช้สั่งให้ผู้ถูกวิจัยปฏิบัติตามเพียง

อย่างเดียวดังอดีต หากแต่เป็นการเสริมสร้างประสบการณ์การวิจัยให้กับชาวบ้าน เพื่อให้ประชาชนเรียนรู้และนำไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็ง

3. **นักพัฒนา (Change Agent/Catalyst)** ที่เป็นตัวแทนของรัฐบาล หรือองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น เจ้าหน้าที่จากอำเภอ ตำรวจ แพทย์ พยาบาล ฯลฯ นักพัฒนานี้จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เพราะนอกจากนักพัฒนาจะเป็นผู้ใกล้ชิดกับชุมชนแล้ว ยังเป็นทั้งเครือข่ายและผู้ประสานงาน เครือข่ายที่สำคัญในการสนับสนุนการดำเนินงานต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ และเข้าใจถึงจุดอ่อน จุดแข็งของชุมชน ที่ควรได้รับการสนับสนุนทั้งจากภาครัฐและเอกชน เพื่อให้ชุมชนถึงจุดแข็ง ออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า PAR อาศัยเครื่องมือในการวิจัยหลายอย่าง ทั้ง ทักษะและเทคนิคต่าง ๆ ดังเช่น

- การสร้างสัมพันธ์กับชุมชน โดยเฉพาะนักวิจัย และนักพัฒนา ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกชุมชนจะต้องอาศัยเทคนิคค่อนข้างสูง เนื่องจากหากชาวบ้านรู้สึกถึงความเป็นมิตร และความจริงใจ ก็จะทำให้ชาวบ้านไว้วางใจและพร้อมที่จะเปิดเผยข้อเท็จจริงที่ก่อให้เกิดปัญหาที่แท้จริง และร่วมกันแก้ไขปัญหาได้อย่างตรงประเด็น

- เทคนิคในการประสานงานกับเครือข่าย (Network) การสร้างเครือข่ายของการมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดการระดมทรัพยากรที่มีคุณค่าในการร่วมกันพัฒนาชุมชนมากที่สุด เครือข่ายอาจมีทั้งภายนอกและภายในชุมชนที่ประสานทรัพยากรภายในและภายนอก โดยมีเป้าหมายร่วมกันในการช่วยชุมชนให้แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และพัฒนาตนเองได้มากยิ่งขึ้น เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล โรงพยาบาล โรงเรียน วัด เป็นต้น

- การศึกษาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม หรือการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participate Observation) เป็นการสังเกตอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอนในการซักถาม การบันทึกข้อมูล และการวิเคราะห์ไปในขณะเดียวกัน นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมทำให้นักวิจัยรู้สึกถึงสภาพปัญหาที่แท้จริง และเกิดความเข้าใจพร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างเต็มที่

- ทักษะการสื่อสารสองทาง (Two-way Communication) ซึ่งต่างจากการวิจัยรูปแบบเก่าที่เป็นแบบทางเดียว (One-way Communication) เนื่องจากการมีส่วนร่วมนักวิจัยทุกฝ่ายย่อมต้องแสดงความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยการแลกเปลี่ยนกันอย่างต่อเนื่องที่ตามวิธีการวิจัยของ PAR นักวิจัยจะเป็นผู้นำความรู้หรือการพัฒนาไปใส่ให้กับชาวบ้านอย่างเดียวยังไม่ได้ และชาวบ้านก็จะไม่เป็นผู้ถูกวิจัยที่รอรับคำสั่งจากผู้วิจัยหรือผู้มีอำนาจอีกต่อไป สิ่งนี้เป็นการสนับสนุนการปลดปล่อยชาวบ้านให้ออกจากการกดขี่และครอบงำทางสังคมดังที่อดีตเคยเป็นมา

2.5.3 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ขั้นตอนใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ระยะก่อนทำวิจัย (Pre - Research Phase)

ในบางครั้งเรียกว่า “ขั้นตอนการเตรียมชุมชน” เพื่อให้ชุมชนมีความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมของการวิจัย โดยในขั้นตอนนี้จะมีกระบวนการที่เริ่มจากการที่ผู้วิจัยจะต้องสร้างสัมพันธภาพให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านในชุมชน ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในลักษณะแบบไม่เป็นทางการเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและไว้วางใจในตัวนักวิจัย หากนักวิจัยมีสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชนจะทำการสำรวจและศึกษาข้อมูลของชุมชนเป็นไปได้ง่าย ซึ่งจะส่งผลให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการคัดเลือกชุมชนที่เหมาะสมกับการวิจัย PAR ต่อไป และเมื่อได้ทำการเลือกชุมชนที่เหมาะสมแล้ว กระบวนการขั้นต่อไป คือ การเข้าสู่ชุมชนและทำการเตรียมเครือข่ายเตรียมทีมเตรียมผู้นำให้พร้อมทุกด้าน เพื่อให้เกิดความเข้าใจ PAR และอยากที่จะมีส่วนร่วมทำวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมต่อไป

2. ระยะของการทำวิจัย (Research Phase)

ขั้นนี้ประกอบไปด้วยการศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชนเพื่อประเมินศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่ วิเคราะห์ปัญหาเพื่อเรียงลำดับว่าปัญหาใดเป็นปัญหาเร่งด่วนและเป็นที่น่าสนใจร่วมกันระหว่างนักวิจัย นักพัฒนาและชาวบ้าน จากนั้นนำมาพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ

3. ระยะของการจัดทำแผน (Planning Phase)

เป็นกระบวนการของการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อคัดเลือกโครงการ และกิจกรรมที่ต้องดำเนินการ ซึ่งต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ระบุกิจกรรม/ขั้นตอนการดำเนินงานต่างๆให้ชัดเจน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคน

4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase)

ในการปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ ควรจะต้องมีแกนนำหรือกลุ่มในชุมชนเป็นกลุ่มทำงาน ซึ่งเป็นกลุ่มที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับ โดยกลุ่มทำงานหรือกลุ่มแกนนำนี้อาจเป็นกลุ่มหรือองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งมีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือลักษณะของงาน ส่วนในกรณีที่ชุมชนยังไม่มีกลุ่มหรือองค์กรที่เหมาะสม ก็จำเป็นต้องตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของกิจกรรมที่ตั้งไว้ สิ่งสำคัญในขั้นนี้คือ การกระจายหน้าที่ความรับผิดชอบต่างๆระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำงาน ระหว่างสมาชิกชุมชนกับผู้วิจัย และการมอบหมายให้ตรงกับ

ศักยภาพและความสามารถของบุคคล การกระจายทรัพยากรและการให้สมาชิกได้มีส่วนในการดำเนินงานต่างๆ

5. ระยะติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)

การติดตามและประเมินผลโครงการเป็นกิจกรรมที่จำเป็นและขาดไม่ได้ ซึ่งการติดตามประเมินผล หมายถึง การตรวจสอบของชาวบ้านหรือองค์กรชาวบ้านว่า งานหรือกิจกรรมที่ได้เริ่มทำไปนั้นสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเหมาะสมหรือไม่ เป็นไปตามแผนงานที่กำหนดไว้หรือไม่ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดมากน้อยเพียงใด มีอะไรบ้างที่ต้องแก้ไข มีปัญหาอุปสรรคอย่างไรหรือไม่ เพื่อที่จะได้มีการแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนวิธีการที่เหมาะสมได้ทันการ

กล่าวโดยสรุป การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่ดำเนินการไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ผู้วิจัยและชุมชนมีวัตถุประสงค์ร่วมกันที่จะนำผลการวิจัยไปใช้สำหรับการแก้ไขปัญหา การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมวิวัฒนาการมาจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่พยายามหาความรู้โดยบทบาทหลักยังเป็นของนักวิจัย แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและชาวบ้านเพื่อนำผลการวิจัยมาใช้ในการแก้ปัญหของชุมชนโดยทันทีทันใด โดยอยู่บนพื้นฐานปรัชญาแนวคิดที่เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ ใช้เครือข่ายทางสังคมโยงโยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน พัฒนบนพื้นฐานความต้องการและความเท่าเทียมกันของคนในสังคม ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการผสมผสานระหว่างการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีการใช้เทคนิคที่หลากหลาย เป็นการผสมผสานความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิจัยของนักวิจัยกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนาผนวกกับความต้องการและความรอบรู้ของชาวบ้าน โดยมีขั้นตอนดำเนินการวิจัย 5 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนก่อนทำวิจัย ขั้นตอนในระหะการทำวิจัย การจัดทำแผนการนำแผนไปปฏิบัติ และระยะติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน

3. การมีส่วนร่วมของประชาชน

มีหนังสือ และงานวิจัยหลายฉบับที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งมีแง่คิดและมุมมองที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป ผู้วิจัยได้ค้นคว้าทบทวนวรรณกรรม เอกสารแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ชัยญา จันทรเกตุ (2548) ได้สรุปไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึงกระบวนการที่กลุ่มคน องค์กร หรือประชาชน เข้ามาร่วมดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่การวางแผนปฏิบัติการ ใช้ประโยชน์ร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน และร่วมกันติดตามประเมินผล เพื่อให้บรรลุ

ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยอาศัยปัจจัยทางชีวภาพ กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเป็นตัวสนับสนุนให้การมีส่วนร่วมเกิดประสิทธิผลเต็มรูปแบบ

อรพินท์ สพอิชชัย (2538) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในเชิงการพัฒนาชนบทไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย(Stakeholders)ในชุมชนหรือประชาชนในการที่เข้ามาร่วมมือบทบาท ในการดำเนินงานพัฒนาของภาครัฐเป็นลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างหนึ่ง แต่การมีส่วนร่วมในความหมายที่กว้างกว่าอาจจะหมายถึงการเข้าร่วมในกิจกรรมพัฒนาต่างๆของชุมชน โดยตรง นอกจากนี้คนอาจจะใช้คำว่ามีส่วนร่วมในเชิงการเมืองโดยมีความหมายเพียงการไปลงคะแนนเลือกตั้ง การมีส่วนร่วมอาจจะมีได้ทุกระดับตั้งแต่การมีส่วนร่วมในระดับชาติลงไปจนถึงระดับหมู่บ้าน

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี และคณะ (2536) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึงการเข้าร่วมอย่างแข็งขันและเต็มที่ของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนา ในแง่ของการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's participation) คือกระบวนการซึ่งผู้ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาได้รับโอกาส และได้ใช้โอกาสนั้น เพื่อแบ่งปันในสิ่งที่เขารู้สึก บ่งบอกในสิ่งที่เขาต้องการและผนึกสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดเพื่อกำหนดการดำเนินการเพื่อให้ถึงซึ่งอะไร ที่ไหน และอย่างไร การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่า สิ่งที่มีส่วนได้ส่วนเสียต้องการมากที่สุดคนนั้นจักได้รับการตอบสนอง และทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะต้องตรงกับความต้องการแท้จริง ตลอดจนมั่นใจว่าผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับผลประโยชน์เสมอหน้ากัน ในการปฏิบัติการมีส่วนร่วมของประชาชน จะต้องร่วมทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา

Cohen and Uphopp (1980 อ้างในสุทธิพงษ์ วสุโสภาน, 2547) ได้สรุปแนวคิดการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมสามารถแบ่งรูปแบบออกเป็น 4 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียดดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนคือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจไปปฏิบัติการ
- 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ(Implementation) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือการสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานความร่วมมือ
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์(Benefits) ไม่ว่าจะเป็ผลประโยชน์ในด้านวัตถุผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล(Evaluation) ในกิจกรรมการพัฒนา เป็นการควบคุมตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดและเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วม

อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง (2526 อ้างในสุภัทร ชูประดิษฐ์ ,2549) กล่าวว่า ในการพัฒนาชุมชน ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการในการพัฒนาชุมชน โดยมีส่วนร่วม

ออกความคิดเห็น ตัดสินใจ วางแผนงาน ออกแรงงาน ออกเงิน วัสดุอุปกรณ์ และรับบริการวางแผนต่างๆในการพัฒนาชุมชน ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการกำหนดปัญหา ความต้องการ วางแผนดำเนินการ และติดตามผลการดำเนินการด้วย โดยมีรูปแบบและลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ดังนี้ คือ

รูปแบบของการมีส่วนร่วม

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
- 3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์
- 4) การมีส่วนร่วมในการควบคุมและประเมินผล

ลักษณะการมีส่วนร่วม

- 1) การมีส่วนร่วมเกิดจากเบื้องบนหรือเบื้องล่าง
- 2) แรงจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วม(สมัครใจหรือบังคับ)
- 3) ช่องทางการมีส่วนร่วม
 - โดยตรงหรือโดยอ้อม
 - ปัจเจกชน หรือกลุ่มทางการหรือไม่เป็นทางการ

พนัส พฤษ์สุนันท์ (2547) ได้ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเมืองนำอยู่ของเทศบาลตำบลปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ แบ่งออกเป็น 3 ระยะ

ระยะที่ 1 การจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการ

ระยะที่ 2 การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการและการทำงานเป็นทีม

ระยะที่ 3 การกำกับติดตามประเมินผลโดยชุมชน

วันชัย วัฒนศัพท์ (2543) ได้สรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน

ไว้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกลไกซึ่งสาธารณชนไม่เพียงแต่ได้รับรู้ก่อนการตัดสินใจ แต่ยังมีโอกาสมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งถึงสิ้นสุดกระบวนการตัดสินใจนั้น ถ้าหากมีการนำกลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนไปใช้ จะทำให้เกิดประโยชน์อย่างมากมาต่อองค์กรมีส่วนร่วมของประชาชน คือเพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจกระบวนการปรึกษาหารือกับสาธารณชนช่วยให้เกิดความกระจ่างในวัตถุประสงค์และความต้องการของโครงการหรือนโยบายนั้น ๆ ได้อยู่เสมอ สาธารณชนสามารถที่จะผลักดันให้เกิดการทบทวนข้อสันนิษฐานที่ปิดบังอยู่ ซึ่งอาจจะปิดบังไม่ให้มองเห็นทางออกที่มีประสิทธิภาพที่สุด บ่อยครั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดการพิจารณาถึงทางเลือกใหม่แทนวิธีการที่ได้เคย

ใช้กันมาในอดีตสาธารณชนจะมีข้อมูลที่สำคัญซึ่งทำให้เกิดความแตกต่างในการที่จะนำไปสู่การตัดสินใจ ก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างโครงการที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ

นอกจากเพิ่มคุณภาพในการตัดสินใจแล้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนยังเป็นการช่วยลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา แน่แน่นอนว่ากระบวนการหรือโครงการการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเต็มรูปแบบมักจะสิ้นเปลืองและเสียเวลา แต่ในทางปฏิบัติแล้วการมีส่วนร่วมของประชาชนมาตั้งแต่ต้น สามารถที่จะลดความล่าช้าและลดค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งของประชาชนได้ การตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งอาจจะดูว่าสิ้นเปลืองและเสียเวลามากกว่าที่จะตัดสินใจได้ แต่ว่าเมื่อตัดสินใจแล้ว และเมื่อนำมาสู่การปฏิบัติอาจจะเป็นวิธีการที่ประหยัดกว่าด้วยซ้ำไป การตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำไปอย่างรวดเร็วและดูเหมือนจะไม่สิ้นเปลืองอาจจะเสียค่าใช้จ่ายมากกว่าถ้าการตัดสินใจนั้นไม่ได้ทำให้เกิดข้อตกลงระหว่างกลุ่มแต่กลับนำไปสู่ความขัดแย้งของประชาชนอย่างต่อเนื่องมากขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถเกิดผลในการยอมรับอย่างสูงต่อการตัดสินใจโดยกลุ่มซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียในการตัดสินใจนั้นๆ ในการนี้ก็จะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างการนำไปปฏิบัติทำให้เกิดการประหยัดค่าใช้จ่ายซึ่งโดยทั่วไปอาจจะแพงกว่าค่าใช้จ่ายในการทำโครงการมีส่วนร่วมของประชาชน

P.K. Srivastava และคณะ (2004) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการขยะมูลฝอยให้บรรลุวัตถุประสงค์ต้องใช้กลยุทธ์การเพิ่มความร่วมมือในกลุ่มหนุ่มสาวและให้ความสำคัญกับความคิดเห็น ความเข้าใจ ทักษะ ประสบการณ์ในการจัดการขยะมูลฝอยที่เหมาะสม เพิ่มความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยการฝึกอบรมที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย วัฒนธรรมสร้างความตระหนัก พัฒนาเรื่องการประชาสัมพันธ์ การศึกษา และการติดต่อสื่อสาร พัฒนาความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานการพัฒนาบุคลากร เพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชน ประชาสัมพันธ์ให้ถึงระดับครัวเรือน เพิ่มความเข้มแข็งองค์กรชุมชนและระบบการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาล

Kurian Joseph (2006) กล่าวว่า การให้ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น ผู้ผลิตขยะมูลฝอยและของเสีย ผู้มีหน้าที่กำจัดขยะมูลฝอยและของเสีย ผู้ให้การสนับสนุนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ องค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน และแหล่งเงินทุนต่างๆ เหล่านี้เป็นองค์กรสำคัญที่จะช่วยในการดำเนินการจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอย่างมีประสิทธิภาพ

Shafiul Azam Ahmed, Syed Mansoor Ali (2006) กล่าวว่า มีความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาระบบการจัดการขยะมูลฝอยโดยใช้การมีส่วนร่วมของประชาชนกลุ่มต่างๆ แม้ว่ากลุ่มเหล่านี้จะถูกจัดตั้งขึ้น และงบประมาณมีจำกัด เช่นในประเทศที่กำลังพัฒนา

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่กลุ่ม บุคคล องค์กรที่เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องนั้นๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานพัฒนา

หรือแก้ไขปัญหอย่างแข็งขันในทุกขั้นตอน ทั้งการตัดสินใจ การปฏิบัติการ การร่วมในผลประโยชน์ และการประเมินผล การนำกลยุทธ์การมีส่วนร่วมไปใช้จะทำให้เพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจ ช่วยให้เกิดความเข้าใจและความกระจ่างในวัตถุประสงค์ของงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดการพิจารณาทางเลือกใหม่ ๆ บนพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ของชุมชน การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นจะช่วยลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในภายหลังเพราะได้ผ่านการพิจารณาและดำเนินการร่วมกันในทุกๆ ขั้นตอนตั้งแต่ต้น

4. กระบวนการ A-I-C

กระบวนการ เอ ไอ ซี (A-I-C) เป็นกระบวนการพัฒนาที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีโอกาส สื่อสาร แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการ และศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ เป็นกระบวนการที่ระดมพลังสมอง เพื่อแก้ไขปัญหและแนวทางในการพัฒนาในเชิงสร้างสรรค์

4.1. ความเป็นมาของกระบวนการ A-I-C

A-I-C ย่อมาจาก Appreciation, Influence และ control ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิดของสถาบันพัฒนาเอกชนชื่อ Organizing for Development: an International Institute (ODII) ตั้งขึ้นโดยนางทูริค ซาโต้ (Ms. Turid Sato) และ ดร.วิลเลียม อี สมิธ (Dr. William E. Smith) กระบวนการนี้ได้นำมาทดลองและเผยแพร่ในประเทศไทยโดยสถาบัน ODII ร่วมกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) และสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA) ซึ่งทั้งสามสถาบัน ได้ดำเนินโครงการศึกษาร่วมกันในประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2533 โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาบทบาทของสตรีในการจัดการงานพัฒนาหมู่บ้าน จึงนับว่าเป็นครั้งแรกที่นักวิจัยได้มีการนำเทคนิคของกระบวนการ A-I-C มาทดลองใช้เป็นเครื่องมือในการจัดประชุมระดมความคิดเห็นในระดับหมู่บ้าน โดยที่การศึกษาโครงการนี้ตั้งสมมุติฐานว่า กระบวนการนี้น่าจะเหมาะสมกับพื้นฐานของสังคมไทย เพราะหลักปรัชญาของกระบวนการเป็นหลักการที่สอดคล้องกับค่านิยมของไทย และมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมของคนในเอเชีย นอกจากนี้การวิจัยได้ข้อสรุปด้านศักยภาพของสตรีในการจัดการงานพัฒนาหมู่บ้าน ว่าแท้จริงผู้หญิงมีความสามารถในการช่วยงานพัฒนาชุมชน และจะให้ความร่วมมือมากขึ้นหากได้เข้าใจถึงความสำคัญและมีโอกาสได้ร่วมในกระบวนการตัดสินใจ นอกจากนี้การศึกษาได้ค้นพบว่า กระบวนการ A-I-C เป็นกระบวนการที่มีศักยภาพในการสร้างพลังและกระตุ้นการยอมรับของชาวบ้านทั้งชายและหญิงให้ร่วมพัฒนาหมู่บ้านและยังมีศักยภาพที่จะขยายผลได้ ภายหลังจากการดำเนินโครงการนี้แล้ว ได้มีการทดลองใช้กระบวนการนี้ในสภาพแวดล้อมต่างๆ หัวข้อการวางแผนที่หลากหลาย และใช้กับกลุ่มเป้าหมายอื่นๆอีกหลายกลุ่ม จากผลการศึกษา

และทดลองในสถานการณ์ต่างๆทำให้นักวิจัยและผู้ที่มีโอกาสศึกษาและปรับปรุงกระบวนการให้มีความชัดเจนและกระชับมากยิ่งขึ้น จนปัจจุบันกระบวนการนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา” (New Development Paradigm) และเมื่อนำมาใช้กับการระดมความคิดในการพัฒนาหมู่บ้านจะเรียกว่า “ การจัดการประชุม เพื่อระดมความคิดในการพัฒนาหมู่บ้าน: การพัฒนาหมู่บ้านโดยพลังประชาชน” (อรพิน สพ โชคชัย, 2538)

4.2. ความหมายของเอไอซี (A-I-C : Appreciation-Influence-control)

เอไอซี (A-I-C) มีนักวิชาการให้ความหมายต่าง ๆ กันตามสถานการณ์ที่จะนำไปใช้ แต่ในส่วนของ การนำไปใช้ในการวางแผน ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

พิรพงศ์ ทิพนาค (2540 อ้างในเจริญ พงศ์ศรี ,2544) ได้ให้ความหมายว่า

A : Appreciation หมายถึง การสร้างความเข้าใจระหว่างชาวบ้านด้วยกัน

I : Influence หมายถึง การสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างชาวบ้านด้วยกัน

C : control หมายถึง การสร้างแผนปฏิบัติการร่วมกันระหว่างชาวบ้านด้วยกัน

และให้ความหมาย เอไอซี ว่าเป็นกระบวนการที่กระตุ้นให้ชาวบ้านทุกหมู่เหล่า มีส่วนร่วมในการตัดสินใจวางแผนพัฒนาหมู่บ้านของตนเองอย่างแท้จริง

อรพินท์ สพ โชคชัย (2537) ให้ความหมายในเชิงวางแผนว่า เอไอซี เป็นวิธีการระดมความคิดในการวางแผน โดยผู้มีส่วนได้เสียหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholders) ได้มาร่วมคิดหาหรือ และร่วมพลังในเชิงสร้างสรรค์ เป็นการสร้างความเข้าใจระหว่างบุคคลในสังคม และเป็นเทคนิคที่ช่วยให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลสามารถร่วมกันคิดหากลยุทธ์ เพื่อใช้แก้ไขปัญหาที่ยุ่ยากซับซ้อน โดยเฉพาะปัญหาสังคม

ประเวศ ะสี (2536 อ้างใน กัญญา จาอ้าย,2549) ให้ความหมายเชิงวางแผนว่า

A : Appreciation หมายถึง การซาบซึ้งคุณค่า และการสร้างนโยบาย

I : Influence หมายถึง การสร้างปฏิสัมพันธ์หรืออิทธิพลระหว่างกันหรือการสร้างแผน

กลยุทธ์

C : control หมายถึง การควบคุมไปสู่การกระทำหรือการสร้างแผนปฏิบัติงาน

อรพินท์ สพ โชคชัย (2537) ให้ความหมายในเชิง ความสัมพันธ์ของพลังว่า

A : Appreciation หมายถึง พลังอำนาจที่สามารถเข้าไปมีส่วนได้ส่วนเสีย แต่ไม่สามารถควบคุมและต่อรอง

I : Influence หมายถึง พลังอำนาจในการดำเนินการที่ต้องอาศัยอิทธิพลและการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นรอบข้าง พลังนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการให้และรับ การต่อรองหรือแลกเปลี่ยน

C : control หมายถึง บุคคลมีพลังอำนาจในการควบคุมการกระทำ เวลา และทรัพยากรที่อยู่ภายใต้อำนาจของตน

อรพินท์ สพโชคชัย (2538) ให้ความหมายในเชิงเทคนิคการจัดทำแผนปฏิบัติการว่า

เอไอซี (A-I-C) เป็นเทคนิคที่ช่วยให้การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการมีความชัดเจน ผู้ปฏิบัติมีความเข้าใจการดำเนินการและบทบาทหน้าที่ มีความเป็นเจ้าของและมีความรับผิดชอบ

เอไอซี (A-I-C) เป็นเทคนิคในการระดมพลังสร้างสรรค์ที่เน้นการไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ จึงถือว่าเป็นการวางแผนบรรลุวัตถุประสงค์ หรือเอาชนะปัญหาอุปสรรคในเชิงรุก

เอไอซี (A-I-C) เป็นเทคนิคที่เน้นการรวบรวมความคิด การวิเคราะห์ และการยอมรับซึ่งกันและกันอย่างมีประสิทธิภาพ

4.3. ปรัชญาและแนวคิดพื้นฐานของเอไอซี (A – I - C)

บุคคล หรือกลุ่มบุคคลในชุมชน องค์กรและสังคม มีพลังงานและพลังปัญญา ในการที่เอาชนะปัญหาอุปสรรคและสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีกว่า

พลังงานยังอยู่อย่างโดดเดี่ยว ซึ่งอาจถูกใช้ในเชิงลบ กลายเป็นพลังงานที่ใช้ทำลายเอาใจเปรียบ และมุ่งเอาชนะหรือเป็นพลังในเชิงบวกเป็นพลังความรัก

การพัฒนาจึงจำเป็นต้องมีการจัดการและระดมพลังงานให้กลายเป็นพลังงานสร้างสรรค์ ในการวางแผนพัฒนาใดๆ ก็ตามถ้าเปิดโอกาสให้ผู้ที่ผลประโยชน์เกี่ยวข้อง (Stakeholders) มีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและตัดสินใจ จะเป็นวิธีที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่เหมาะสมและยั่งยืน (Sustainable Development) เพราะเป็นการสร้างความเข้าใจ สร้างการยอมรับ สร้างความเป็นเจ้าของ และสร้างความรับผิดชอบ

วิธีเปิดโอกาสให้คนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการวางแผนเป็นการกระทำที่คนเหล่านั้นได้เรียนรู้ ได้รับประสบการณ์ ได้รับรู้ข้อมูลใหม่และนำความรู้ ประสบการณ์และข้อมูล ไปกำหนดแผนและวัตถุประสงค์ของแต่ละงาน

การที่จะเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ วิธีการหนึ่งที่ดีที่สุดคือ การประชุมปรึกษาหารือกันอย่างเปิดเผย ผู้เข้าประชุมกล้าแสดงความคิดเห็นอย่างมีวิจารณญาณ โดยผู้อื่นรับฟังและหาข้อตกลงร่วมกัน การที่จะทำเช่นนี้ขึ้นอยู่กับ “ผู้นำการประชุม” เป็นสำคัญ ผู้นำการประชุมดังกล่าวต้องมีความสามารถในการใช้เทคนิคที่จะ “กระตุ้น” ให้เกิดบรรยากาศที่เป็นกันเอง สร้างบรรยากาศการประชุมให้เป็นเวทีของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและหาข้อสรุปร่วมกันที่ทุกคนพึงพอใจและมองเห็นผลประโยชน์ร่วมกัน (กัญญา จาอ้าย, 2549)

4.4. ขั้นตอนของกระบวนการ A-I-C

เทคนิค A-I-C เป็นวิธีการที่รวมพลังปัญญา และพลังสร้างสรรค์ของแต่ละคนเข้ามาเป็นพลังในการพัฒนา ซึ่งมีขั้นตอน 3 ขั้นตอน ดังนี้ (อรพินท์ สพอโชคชัย, 2537)

1. ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation หรือ A)

เป็นขั้นตอนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ขั้นตอนนี้จะเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนแสดงข้อคิดเห็น รับฟัง และหาข้อสรุปร่วมกันอย่างเป็นประชาธิปไตย โดยใช้การวาดรูปเป็นสื่อในการแสดงข้อคิดเห็น แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

1.1 การวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านในปัจจุบัน (A1)

1.2 การกำหนดอนาคตของหมู่บ้านว่าต้องการให้เกิดการพัฒนาในทิศทางใด (A2)

2. ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence หรือ I)

คือขั้นตอนการหาวิธีการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาหมู่บ้านตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ในช่วง (A2) และเป็นช่วงการหามาตรการหรือวิธีการในการพัฒนาและการค้นหาเหตุผลเพื่อจัดลำดับตามความเห็นของกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุม แบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ

2.1 การคิดโครงการที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์ (I1)

2.2 การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ (I2) โดยแยกออกเป็น 3 ประเภท คือ กิจกรรมหรือโครงการที่ชาวบ้านทำเอง กิจกรรมหรือโครงการที่ชาวบ้านทำเองบางส่วนและขอความช่วยเหลือจากแหล่งทุนภายนอก และกิจกรรมหรือโครงการที่สามารถขอทุนอุดหนุนจากภาครัฐโดยผ่านตำบล

3. ขั้นการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control หรือ C)

คือการนำเอาโครงการหรือกิจกรรมต่างๆมาสู่การปฏิบัติและจัดกลุ่มผู้ดำเนินงาน ซึ่งจะรับผิดชอบต่อโครงการหรือกิจกรรมขั้นตอนนี้ โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่

3.1 การแบ่งกลุ่มผู้รับผิดชอบ (C1)

3.2 การตกลงในรายละเอียดการดำเนินงาน (C2)

ประเวศ วะสี (2536 อ้างใน กัญญา จาอ้าย, 2549) ได้กำหนดขั้นตอนของกระบวนการ เอไอซี (A-I-C) ไว้ดังนี้

1. การสร้างทีมงานของวิทยากรหรือผู้ประสานงานที่เข้าใจเทคนิค A-I-C

2. ต้องรู้ว่าใครมีส่วนได้ส่วนเสีย (Stake Holders) ในระบบที่กำลังจะทำงาน ต้องกำหนดรู้ว่าใครบ้างที่จะมีส่วนเสียหรือได้ผลดีผลร้ายกับระบบที่กำลังจะคิดปรับปรุง

3. ร่วมวางแผน เชิญผู้แทนของทุกกลุ่มที่มีส่วนเสียมาวางแผนร่วมกัน ในการวางแผนร่วมกันนี้มีขั้นตอน 3 ช่วง คือ

3.1 ช่วงซาบซึ้งคุณค่า (Appreciation) : ช่วงสร้างนโยบาย

ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดปณกันทุกระดับชั้น ถ้าเป็นกลุ่มใหญ่ก็แบ่งกลุ่มให้เล็กลงพอที่ทุกคนจะมีส่วนร่วมให้ทุกคนได้พูดถึงระบบและความคิดหรือจินตนาการของแต่ละคนว่าอยากเห็นสิ่งดีงามอะไรเกิดขึ้น มีกติกาว่า ห้ามวิพากษ์วิจารณ์สิ่งที่คนอื่นให้ความเห็น แต่ละคนต้องเคารพและเห็นคุณค่าในความคิดเห็นของคนอื่น กติกาตรงนี้จะปลดเปลื้องความกลัว ตามปกติบุคคลจะมีความสัมพันธ์อย่างไม่เท่าเทียมกัน ด้วยวัย วุฒิ ษี อำนาจ วรรณะ ตำแหน่ง การวิพากษ์วิจารณ์กันในช่วงนี้จะทำให้เกิดอาการกลัวและไม่กล้าแสดงออก

การได้แสดงออกซึ่งความคิดเห็นหรือจินตนาการโดยไม่ถูกวิพากษ์วิจารณ์ แต่ตรงข้ามโดยคนอื่นเห็นคุณค่า ย่อมก่อให้เกิดอิสรภาพ หลุดจากความบีบคั้น เป็นความสุข มีความรักกัน เกิดพลังสร้างสรรค์ขึ้น สิ่ง queทุกคนพูดมาเมื่อร้อยเรียงขึ้นก็คือนโยบายของระบบ เป็นนโยบายที่คนในระบบเป็นคนสร้างขึ้น ไม่ใช่นโยบายที่ผู้เชี่ยวชาญ 2-3 คนช่วยกันสร้างขึ้น เมื่อเป็นนโยบายที่คนในระบบได้คิดหรือฝันร่วมกันจึงเป็นพันธะกรณีที่มีพลังมากที่คนในระบบจะช่วยกันทำให้เป็นจริง

3.2 ช่วงปฏิสัมพันธ์หรืออิทธิพลระหว่างกัน (Influence) : สร้างแผนกลวิธี

ในช่วงแรกทุกคนมีอิสรภาพเต็มที่ คือมีจินตนาการได้เต็มที่ แต่ในความเป็นจริงนั้นมีข้อจำกัด กลุ่มหรือองค์กรต่างๆมีผลกระทบต่อกัน (Influence) ทั้งทางบวกและทางลบ ในช่วงที่สองนี้เป็นการทำงานร่วมกันภายใต้ข้อจำกัดที่จะทำให้มีอิทธิพลต่อกัน นำไปสู่การสร้างสรรค์ ช่วงนี้แบ่งกลุ่มย่อยเหมือนกัน แต่กลุ่มไม่กระทบกันเท่าในช่วงแรก แต่เป็นกลุ่มตามงานหรือตามความถนัดมากขึ้น สมาชิกในกลุ่มพูดหรือเขียนรูปว่า ถ้าจะให้สิ่งที่ช่วยกันคิดไว้ในช่วงแรกเป็นความจริงจะต้องทำอะไบบ้าง ในการที่คิดว่า จะต้องทำอะไบบ้างนี้มีข้อจำกัด จะไม่มีอิสระเท่าในช่วงแรก เพราะรู้ว่าอะไรทำได้ อะไรทำไม่ได้ เมื่อได้รายการสิ่งที่ควรทำออกมาว่ามีก็อย่างอะไบบ้าง สิ่งเหล่านี้ก็คือแผนกลวิธี (Strategies) ในการทำช่วงนี้ เนื่องจากสมาชิกได้ผ่านช่วงแรกคือการเห็นคุณค่าของระบบทั้งหมดมาก่อน จึงมีพลังมากในการคิดทำกลวิธี ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มรู้ว่าต้องการทำหรือไม่ต้องการทำอะไร และสิ่งที่พูดออกไปอย่างเปิดเผย ได้กลายมาเป็นพันธะทางสังคมที่จะต้องทำตามที่ได้ตกลงไว้

3.3 ช่วงควบคุมไปสู่การกระทำ (Control) : สร้างแผนปฏิบัติการ

ช่วงนี้หมายถึงการแปลงแผนกลวิธีไปสู่แผนปฏิบัติ การลงมือปฏิบัติ การติดตามประเมินผลการปฏิบัติ แต่ละกลุ่มหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องไปทำแผนปฏิบัติ โดยมีตัวแทนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมด้วย ในการกระทำดังกล่าว จะเกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง โดยทุกกลุ่มหรือสถาบันในระบบมีการประสานสัมพันธ์กันด้วยดี

4.5. จุดแข็งและจุดอ่อนของ A-I-C

วีระ นิยมวัน (2542) ได้กล่าวถึงจุดอ่อนและจุดแข็งของ A-I-C ไว้ในเอกสารการประชุมทำงานอย่างมีส่วนร่วมความคิดสร้างสรรค์ A-I-C ว่า

จุดแข็งของ A-I-C ได้แก่

- 1) ความร่วมมือกันทั้งด้านสติปัญญาและทรัพยากรทำให้มีพลัง
- 2) ทุกคนได้ความเป็นผู้นำ และรู้ว่าเมื่อใดควรแสดงออก
- 3) สามารถประสานความแตกต่างความถนัดของแต่ละคน มาเป็นพลังในการจัดการดำเนินงานและประเมินผลอย่างสร้างสรรค์ได้
- 4) เป็นเครื่องมือของการจัดการ เพื่อวางแผนกลยุทธ์ หาวิธีแก้ปัญหา ลดความขัดแย้งของคนที่มีส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องเดียวกัน
- 5) สร้างทีมงาน พัฒนาหน่วยงาน พัฒนากลุ่มชุมชน เพิ่มการมีส่วนร่วม
- 6) พัฒนาการจัดการ ด้วยวิธีการใหม่ที่ได้ผลในการพัฒนาคนไปพร้อมกัน

จุดอ่อนของ A-I-C ได้แก่

- 1) กระบวนการนี้ต้องทำอย่างต่อเนื่องในหน่วยงานจึงจะสัมฤทธิ์ผลและทุกคนมีความรู้สึกพอใจกับงาน
- 2) ไม่มีการตัดสินใจว่าจะให้ใครทำอะไร ผู้ประชุมเป็นผู้เลือกเสนอตัดสินใจเองว่าตนมีศักยภาพที่จะทำอะไร ได้ อิทธิพลที่ได้รับจากการถกอภิปรายกับผู้อื่น ในขั้นตอนต่างๆมีผลกระทบต่อสถานะของตน จึงต้องขังใจเอง ยอมรับสภาพความพร้อมและยอมรับผู้อื่น ซึ่งอาจทำได้ไม่ถนัด
- 3) ทำแผนร่วมกับผู้อื่น หลายระดับงานและต่างประสบการณ์ จะต้องเชื่อผู้อื่นบ้าง จึงยากที่ผู้เคยชินการทำแผนกับคนพวกเดียวกันจะยอมเปลี่ยนแปลง

4.6. องค์ประกอบสู่ความสำเร็จในการทำ A-I-C

การทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ ต้องทำทั้งระบบ โดยอาศัยสถิติข้อมูลจากนักวิชาการ และจากประสบการณ์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องนั้นๆ ร่วมกันคิดให้รอบด้านก่อนเขียนแผนและจัดการโครงการเอง แผนของระดับสูงจะต้องสร้างบรรยากาศและสนับสนุนแผนระดับล่างให้สำเร็จ ซึ่งต่างจากวิธีการทำงานแบบเก่าที่นักวิชาการและผู้รับผิดชอบตามหน้าที่คิดขึ้นมาเอง และลงมือทำเอง ซึ่งเป็นการปิดกั้นการพัฒนาคน และไม่สนองความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในทางปฏิบัติจริงจึงต้อง มีกระบวนการใหม่ในการทำแผนร่วมกันของชุมชนกับเจ้าหน้าที่ มีการแลกเปลี่ยนวิสัยทัศน์ที่ต้องการให้เป็นในอนาคต และเคารพความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

การกำหนดเทคนิควิธีการสำเร็จรูปให้ไปปฏิบัติ จะต้องเปลี่ยนเป็น การนำเอาความรู้ ข้อมูล ข้อเท็จจริง และทรัพยากร ให้เข้าถึง และสนองความต้องการของผู้ปฏิบัติ หรือการประชุมทำงาน อย่างมีส่วนร่วมและมีความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้ประสบความสำเร็จผู้เข้าร่วมประชุมต้องอาศัย องค์ประกอบที่สำคัญอยู่สองประการ คือ ต้องรู้ขั้นตอนการวางแผน โครงการเป็นอย่างดี และต้อง แน่นในหลักการของวิธีประชุม (วิระ นิยมวัน, 2542)

กล่าวโดยสรุปกระบวนการ A - I - C เป็นเทคนิคในการระดมความคิดเห็นของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อช่วยกันวางแผนแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยวิธีที่สร้างสรรค์ เปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนในการแสดงพลัง ความรู้ความสามารถ ประกอบด้วยขั้นตอนใหญ่ๆ 3 ขั้นตอน คือ

- 1) ขั้นตอนการสร้างความรู้ เปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นและหาข้อสรุปร่วมกัน
- 2) ขั้นตอนการสร้างแนวทางพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ทุกคนช่วยกันหามาตรการหรือวิธีการเพื่อแก้ไขปัญหา
- 3) ขั้นตอนสุดท้ายเป็นขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติคือการกำหนดรายละเอียดการปฏิบัติงานและกำหนดผู้รับผิดชอบที่ชัดเจน กระบวนการ A-I-C มีทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน จุดแข็งได้แก่การร่วมมือกันทำให้เกิดพลังเกิดการพัฒนาบุคลากรให้สามารถคิดวิธีการแก้ปัญหาที่แปลกใหม่และสร้างสรรค์ ส่วนจุดอ่อนได้แก่ กระบวนการนี้ต้องทำอย่างต่อเนื่อง และการที่บุคคลหลายกลุ่มมาช่วยกันคิดอาจยากที่จะยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น การทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ต้องมีการบูรณาการกันระหว่างข้อมูลความรู้จากนักวิจัย ประสบการณ์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ด้วยความร่วมมือกันอย่างแข็งขันให้ได้แผนงานที่ตอบสนองปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

5. การจัดทำแผนปฏิบัติการ

5.1. ความหมายของแผนปฏิบัติการ

สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข (2543) ได้ให้ความหมายว่า แผนปฏิบัติการ หมายถึง กระบวนการของการวางแผนที่แบ่งแยกย่อยในระดับที่เล็กลง ได้แก่ แผนงาน (program) และ โครงการ (project) จนถึงสามารถนำไปปฏิบัติได้โดยสะดวก มีบทบาทในเชิงการแปลงทรัพยากร บริหารให้เป็นผลผลิต หรือผลงานการให้บริการ

การจัดทำแผนปฏิบัติงานเป็นการแปลงกลยุทธ์ที่กำหนดโดยโครงการเข้าสู่ภาคปฏิบัติ โดยที่โครงการภายใต้แผนงานจะมีข้อมูลหลักสำหรับการจัดทำแผนการปฏิบัติงาน อย่างน้อย 5 ประการ ได้แก่ วัตถุประสงค์ของโครงการที่ชัดเจน (Project Purpose) โครงสร้างผลงานหรือผลผลิตของโครงการ (Output) กิจกรรมหลักของแต่ละผลงานของโครงการ(Main Activity) และ

บุคลากรประจำโครงการ (Project Personnel) รวมทั้งประมาณการงบประมาณและงบดำเนินการของโครงการ (Fixed Cost and Operating Cost) (วัชรวิพรรณ เตมียบุตร, 2548)

ปิยธิดา ตรีเดช (2540 อ้างใน วราภรณ์ เหล่าหัชกุล, 2544) ได้ให้ความหมายว่า แผนปฏิบัติการ หมายถึง แผนงานที่จัดทำขึ้นซึ่งถ่ายทอดจากโครงการเป็นรายละเอียดที่จะนำไปปฏิบัติได้ ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ กิจกรรม วิธีดำเนินการ ทรัพยากรที่จำเป็นต้องใช้ ผู้รับผิดชอบ เวลาในการดำเนินการ วิธีประเมินผล

5.2. ความสำคัญและประโยชน์ของการจัดทำแผนปฏิบัติการ

ณรงค์ พันหนูเทียน (2550) ได้เขียนความสำคัญและประโยชน์ของการจัดทำแผนปฏิบัติการ ไว้ในคู่มือการจัดทำแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาน่าน เขต 2 ว่า

5.2.1 เพื่อใช้เป็นกรอบ ทิศทาง และแนวทางในการพัฒนาหน่วยงาน

5.2.2 เพื่อใช้เป็นคู่มือในการบริหารจัดการหน่วยงาน

5.2.3 ใช้เป็นกรอบบริหารจัดการงบประมาณของหน่วยงาน

5.2.4 เพื่อให้หน่วยงานมีกรอบในการวางแผนและตัดสินใจในการกำหนดทางเลือกในการบริหารงบประมาณ

5.2.5 เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำงบประมาณรายจ่ายประจำปีในปีต่อไป

5.2.6 เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานให้ดีขึ้น

5.3. แนวคิดของการจัดทำแผนปฏิบัติการ

แผนปฏิบัติการคือ เครื่องค้ำประกันว่าเป้าหมายในการทำงานในแต่ละปีมีโอกาสบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ พุดง่ายๆคือเป็นสิ่งยืนยันว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้นั้นมีความเป็นไปได้ เพราะมีแผนงานรองรับที่ชัดเจน และถ้าแผนปฏิบัติการดำเนินการได้สำเร็จก็จะส่งผลต่อความสำเร็จของเป้าหมายที่กำหนดไว้เช่นกัน แผนปฏิบัติการคือผลของการแปลงความคิดในการจะทำการต่างๆ ที่อยู่ในหัวคนทำงานให้ออกมาอยู่ในกระดาษหรือไฟล์คอมพิวเตอร์ที่ผ่านกระบวนการในการกลั่นกรองแล้วว่ามีความเป็นไปได้ และสอดคล้องกับเป้าหมายในการทำงานที่กำหนดไว้

5.4. วัตถุประสงค์ของการจัดทำแผนปฏิบัติการ

5.4.1 เพื่อให้มั่นใจว่ามีแนวทางในการสร้างความสำเร็จให้กับเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้

5.4.2 เพื่อป้องกันและลดความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นในการทำงานไว้ล่วงหน้า

5.4.3 เพื่อลดความขัดแย้งในการทำงานที่ต้องเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน

5.4.4 เพื่อลดความผิดพลาดและลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน

5.4.5 เพื่อจัดลำดับความสำคัญและเร่งด่วนของการทำงานไว้ล่วงหน้า

5.4.6 เพื่อใช้ในการมอบหมายงานให้กับผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องได้อย่างมีประสิทธิภาพ มากยิ่งขึ้น เพราะทุกคนจะทราบว่าใครจะต้องทำอะไร เมื่อไหร่ อย่างไร

5.4.7 เพื่อใช้ในการกำหนดงบประมาณค่าใช้จ่ายประจำปี

5.4.8 เพื่อให้แผนที่วางไว้มีความเป็นไปได้และใกล้เคียงกับการที่จะปฏิบัติจริงให้มากที่สุด

5.5. ขั้นตอนการจัดทำแผนปฏิบัติการ

5.5.1 วิเคราะห์ความจำเป็นของการจัดทำแผนปฏิบัติการ (Action Plan Needs) ความจำเป็นในการจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีของแต่ละหน่วยงาน มาจากแหล่งต่างๆ ดังนี้

1) แผนปฏิบัติการเชิงกลยุทธ์ประจำปีขององค์กร

โดยทั่วไปแล้ว เวลาองค์กรกำหนดเป้าหมายเชิงกลยุทธ์มักจะมีการจัดทำแผนงาน/โครงการรองรับอยู่แล้ว และแผนงานเหล่านี้ก็จะถูกส่งไปเป็นแผนปฏิบัติการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนการออกสินค้าใหม่ มักจะเป็นแผนปฏิบัติการของฝ่ายการตลาดและฝ่ายวิจัยและพัฒนาผลผลิตภัณฑ์ แผนการจัดทำระบบติดตามการจัดส่งสินค้าโดยใช้ไอที มักจะเป็นแผนปฏิบัติการขององค์กรที่รับผิดชอบโดยหน่วยงานไอที

2) เป้าหมายเชิงกลยุทธ์ขององค์กร

แผนปฏิบัติการบางอย่างไม่ได้มาจากแผนขององค์กร แต่เกิดจากเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ขององค์กร เช่น แผนปฏิบัติการของฝ่ายทรัพยากรบุคคลเรื่องการพัฒนาทักษะด้านภาษาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อาจเกิดจากเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ขององค์กร เรื่องการขยายตลาดหรือเปิดสาขาในต่างประเทศ

3) เป้าหมายประจำปีของหน่วยงานอื่น

แหล่งที่มาที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งของความจำเป็นในการจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีคือการขอการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น เพื่อให้เขาสามารถบรรลุเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ในการทำงานของปีนั้นๆ ได้ เช่น ฝ่ายขายต้องการให้ฝ่ายไอทีสนับสนุนเรื่องการจัดทำระบบฐานข้อมูลของลูกค้า ดังนั้น แผนปฏิบัติการด้านการจัดทำระบบฐานข้อมูลของลูกค้าของฝ่ายขาย จึงกลายมาเป็นที่มาของแผนปฏิบัติการประจำปีของฝ่ายไอที

4) เป้าหมายของหน่วยงานตัวเอง

คนส่วนใหญ่จะคุ้นเคยกับที่มาในแหล่งนี้ คือจัดทำแผนปฏิบัติการขึ้นมารองรับเป้าหมายการทำงานประจำปีของหน่วยงานตัวเองที่ได้รับมาหรือกำหนดขึ้นมา

5.5.2 จัดลำดับความสำคัญของแผนปฏิบัติการ

เนื่องจากในบางปีเรามีแผนปฏิบัติการที่ต้องทำจำนวนมาก ดังนั้น ทางที่ดีควรมีการวิเคราะห์เพื่อจัดลำดับความสำคัญของแผนเสียก่อน ถ้ามีข้อจำกัดเรื่องเวลา เราจะได้ทราบว่าควรจะทำแผนไหนก่อนหลัง และจะช่วยเป็นข้อมูลให้กับเราในการปรับเพิ่ม/ลดงบประมาณของแต่ละแผนงานได้อีกด้วย

5.5.3 ดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติการ

ในการจัดทำแผนปฏิบัติการควรจะดำเนินการตามหัวข้อดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 : ข้อมูลทั่วไปของแผนปฏิบัติการ

- ชื่อแผนงาน
- ผู้รับผิดชอบแผนงาน
- วัตถุประสงค์หลักของแผนงาน
- ระยะเวลาในการดำเนินการ โดยรวม

ส่วนที่ 2 : รายละเอียดของแผนปฏิบัติการ

- ขั้นตอนหลักของการแผนปฏิบัติการ
- กิจกรรมหลักในแต่ละขั้นตอน
- วันเดือนที่จะดำเนินการ (อาจจะกำหนดวันใดวันหนึ่งหรือเป็นช่วงเวลา)
- หน่วยงาน/บุคคลที่เกี่ยวข้อง
- ทรัพยากรที่ต้องการ เช่น งบประมาณ คน เครื่องมือ อุปกรณ์
- จุดวิกฤตที่สำคัญหรือข้อควรระวัง (ถ้าผิดพลาดจะเกิดผลกระทบต่อแผนปฏิบัติการโดยรวม) หรือปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้น
- แนวทางในการป้องกันแก้ไข (แผนสำรองรับ)

ส่วนที่ 3 : วิเคราะห์โอกาสความสำเร็จของแผนปฏิบัติการ

เวลานำเสนอแผนปฏิบัติการส่วนใหญ่ เรามักจะมุ่งเน้นการจัดทำแผน การสร้างความมั่นใจว่าจะทำให้ได้ตามแผนอย่างไร แต่ยังขาดส่วนที่จะสร้างความมั่นใจให้ผู้บริหารได้เห็น ว่า ถ้าแผนปฏิบัติการนี้ประสบความสำเร็จจะส่งผลกระทบต่อเป้าหมายมากน้อยเพียงใด ดังนั้น ในส่วนนี้จึงเป็นส่วนที่ผู้จัดทำแผนต้องสรุปในภาพรวมให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ถ้าทำตามแผนปฏิบัติการตามที่กำหนดไว้แล้ว จะเกิดอะไรขึ้นบ้าง จะช่วยให้เป้าหมายที่กำหนดไว้บรรลุผลสำเร็จหรือไม่ มากน้อยเพียงใดเพราะอะไร

กล่าวโดยสรุป การจัดทำแผนเชิงปฏิบัติการเป็นการแปลงแผนกลยุทธ์สู่การปฏิบัติ มีการกำหนดรายละเอียดอย่างชัดเจนสามารถนำสู่การปฏิบัติได้จริงๆ แผนปฏิบัติการเป็นการกำหนดกรอบ ทิศทาง แนวทางการพัฒนา ที่พร้อมนำสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม เป็นเครื่องค้ำประกันว่าการทำงานจะบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ ทุกหน่วยงานจะจัดให้มีแผนปฏิบัติการไว้เพื่อให้มั่นใจว่ามีแนวทางในการสร้างความสำเร็จตามเป้าหมาย ลดความเสี่ยง ความขัดแย้ง และความผิดพลาดในการปฏิบัติงาน การจัดทำแผนปฏิบัติการประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 3 ขั้นตอนคือ 1) วิเคราะห์ความจำเป็นของการจัดทำแผนปฏิบัติการ โดยพิจารณาข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เช่น แผนกลยุทธ์ เป้าหมาย ของชุมชนหรือองค์กร 2) จัดลำดับความสำคัญของแผนปฏิบัติการ เพื่อให้สามารถเรียงลำดับความสำคัญก่อนหลังเพราะบางที่อาจจำกัดด้วยงบประมาณหรือเวลา 3) ดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติการ ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นการกำหนดรายละเอียดของแผนว่าเป็นแผนงานเรื่องอะไร มีวัตถุประสงค์อย่างไร ใครเป็นผู้รับผิดชอบ แหล่งงบประมาณ ระยะเวลา ถ้าสามารถทำได้ครบถ้วนตามกระบวนการ ก็จะสามารถใช้แผนปฏิบัติการเป็นเครื่องมืออันทรงประสิทธิภาพให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

6. นโยบายการจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายชุมชน ภายใต้แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2550-2554

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้จัดทำนโยบายการจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายชุมชน ภายใต้แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2550 - 2554 เพื่อให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ไว้ดังนี้

สภาพปัญหา

- 1) ขยะมูลฝอยตกค้างตามที่ต่างๆ รวมทั้งมีการลักลอบนำขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายชุมชนไปทิ้งตามที่ว่างหรือสถานที่สาธารณะต่างๆ
- 2) ขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายถูกนำมากำจัดโดยไม่ถูกสุขลักษณะ และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ฝุ่นและควันจากการเผาขยะมูลฝอยในที่โล่ง เป็นแหล่งเพาะพันธุ์แมลง/พาหะนำโรค น้ำเสียรั่วไหลออกจากบริเวณสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยลงสู่แหล่งน้ำหรือไหลลงสู่ดินและปนเปื้อนน้ำใต้ดิน ทัศนียภาพเสื่อมโทรม ฯลฯ

สาเหตุ

- 1) การจัดการขยะมูลฝอย และของเสียอันตรายชุมชนยังไม่มีประสิทธิภาพ และการให้บริการไม่ครอบคลุมแหล่งกำเนิดที่สำคัญ
- 2) ขาดระบบการจัดการของเสียอันตรายชุมชนที่เหมาะสม โดยเฉพาะมูลฝอยติดเชื้อยังไม่มี การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ
- 3) ขาดงบประมาณในการลงทุนก่อสร้างระบบจัดการขยะมูลฝอย/ของเสียอันตราย/มูลฝอย ติดเชื้อ
- 4) ระบบการจัดเก็บค่าธรรมเนียมยังไม่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งไม่สะท้อนต้นทุนที่แท้จริง ของการจัดการขยะมูลฝอย
- 5) กฎหมายที่เกี่ยวข้องยังไม่เอื้ออำนวยให้มีการจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตราย ชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ
- 6) ขาดความร่วมมือจากประชาชนในการลดอัตราการผลิตขยะมูลฝอยและของเสีย อันตรายชุมชน รวมทั้งไม่มีระบบการคัดแยกที่ดี
- 7) ขาดกระบวนการกำกับดูแลและติดตามผลการดำเนินงานของหน่วยงานรับผิดชอบ
- 8) พฤติกรรมการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป ขยะมูลฝอยมีสัดส่วนของวัสดุซึ่งยากต่อการ กำจัดมากยิ่งขึ้น
- 9) สินค้าที่มีส่วนประกอบจากวัสดุรีไซเคิลหรือวัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมยังมีตลาด รองรับน้อย

กรอบนโยบาย

- 1) ลดอัตราการผลิตขยะมูลฝอยและมีการนำขยะมูลฝอยกลับมาใช้ประโยชน์ตามหลัก 3Rs (Reduce Reuse Recycle) และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไปสู่สังคมที่มีการผลิตและบริโภค ผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
- 2) บริหารจัดการขยะมูลฝอยแบบผสมผสานและครบวงจร โดยเน้นแปรรูปขยะมูลฝอยเป็น พลังงานภายใต้การรวมกลุ่มของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 3) สร้างระบบ และเครื่องมือในการบริหารจัดการของเสียอันตรายชุมชนซึ่งรวมถึงซาก ผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์และมูลฝอยติดเชื้อ โดยเน้นระบบการเรียกคืนซากของ เสียอันตรายจากผลิตภัณฑ์ที่ใช้แล้ว โดยให้ผู้ผลิตและผู้นำเข้ารับผิดชอบการจัดการซากผลิตภัณฑ์ ดังกล่าว รวมทั้งผลักดันให้เกิดศูนย์จัดการของเสียอันตรายชุมชนและมูลฝอยติดเชื้อ โดย อปท.เข้า

มา มีบทบาทรับผิดชอบ พร้อมทั้งให้มีกฎหมาย/ระเบียบที่เหมาะสมเพื่อรองรับการดำเนินงานดังกล่าว

ในแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมดังกล่าวได้กำหนดตัวชี้วัดด้านการจัดการขยะมูลฝอยไว้ 3 ตัวชี้วัด ซึ่งแต่ละตัวชี้วัดได้กำหนดกลยุทธ์และมาตรการหรือแนวทางปฏิบัติไว้ รายละเอียด ดังนี้

1. ตัวชี้วัด มีการนำขยะมูลฝอยกลับมาใช้ประโยชน์ไม่น้อยกว่าร้อยละ 30

1.1 กลยุทธ์ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสร้างภูมิปัญญาร่วมกันของภาคีต่างๆเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

มาตรการหรือแนวทางปฏิบัติ

- 1) สร้างแรงจูงใจให้ประชาชนลดและคัดแยกขยะมูลฝอยในครัวเรือน
- 2) สร้างจิตสำนึกให้ประชาชนนิยมใช้สินค้าที่สามารถใช้ซ้ำหรือนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ รวมทั้งใช้ผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
- 3) รณรงค์ให้ผู้ผลิต/ผู้จำหน่ายสินค้ามีส่วนร่วมในการลดปริมาณการใช้บรรจุภัณฑ์ และจัดให้มีระบบรับคืนซากบรรจุภัณฑ์ รวมทั้งสนับสนุนให้มีการจำหน่ายสินค้าหรือบรรจุภัณฑ์ที่มีส่วนประกอบจากวัสดุรีไซเคิลและวัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
- 4) ส่งเสริม/สนับสนุนให้มีการจัดระบบผู้คัดแยกขยะมูลฝอยรายย่อย (ชาเล้ง) และร้านรับซื้อของเก่า เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพในการคัดแยกขยะมูลฝอยเพื่อนำมาใช้ประโยชน์
- 5) ส่งเสริม/สนับสนุนให้มีการวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับเทคโนโลยีเกี่ยวกับการลด การคัดแยก และการใช้ประโยชน์จากขยะมูลฝอยในระดับชุมชน

1.2. กลยุทธ์การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของทุกภาคี

มาตรการหรือแนวทางปฏิบัติ

- 1) สร้างแรงจูงใจด้วยการให้สิทธิประโยชน์ทางภาษีแก่ผู้ประกอบการที่นำวัสดุใช้แล้วมาเป็นวัตถุดิบหรือปัจจัยการผลิตสินค้า
- 2) สร้างแรงจูงใจด้วยมาตรการทางการเงินแก่ผู้ประกอบการที่มีการผลิตและบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

1.3. กลยุทธ์การขับเคลื่อน อปท. เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเชิงรุก

มาตรการหรือแนวทางปฏิบัติ

1) กำหนดให้ภาครัฐรวมทั้งอปท. เป็นผู้ดำเนินการเลือกใช้สินค้าและบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัสดุที่นำกลับมาใช้ใหม่เป็นวัตถุดิบ

2) ส่งเสริม/สนับสนุน อปท. สร้างระบบคัดแยกขยะมูลฝอยที่มีประสิทธิภาพ

1.4. กลยุทธ์กำกับดูแลและฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้มีความสมดุลและยั่งยืน

มาตรการหรือแนวทางปฏิบัติ

1) กำหนดกฎระเบียบควบคุมคุณภาพวัตถุดิบที่ทำจากวัสดุใช้แล้ว

2) กำหนดกฎระเบียบควบคุมสัดส่วนของวัสดุ และ วิธีการจัดการสินค้าหรือบรรจุภัณฑ์ที่นำกลับมาใช้ประโยชน์ยาก

2. ตัวชี้วัดขยะมูลฝอยได้รับการจัดการอย่างถูกต้องลักษณะไม่น้อยกว่าร้อยละ 40 ของปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นทั้งหมด

2.1 กลยุทธ์ส่งเสริมการมีส่วนร่วม และสร้างภูมิปัญญาร่วมกันของภาคีต่างๆ เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

มาตรการหรือแนวทางปฏิบัติ

1) พัฒนาระบบเก็บรวบรวมและขนส่งขยะมูลฝอยให้สอดคล้องกับการคัดแยกขยะมูลฝอยจากอาคารบ้านเรือนและสถานประกอบการ

2) ส่งเสริม/สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการเก็บและกำจัดขยะมูลฝอยที่เหมาะสม

3) สร้างแรงจูงใจให้ภาคเอกชนและส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเก็บและกำจัดขยะมูลฝอย

2.2. กลยุทธ์การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของทุกภาคี

มาตรการหรือแนวทางปฏิบัติ

1) ปรับปรุงกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อม และ/หรือพัฒนากฎหมายเฉพาะด้านการจัดการขยะมูลฝอย

2) จัดตั้งองค์การมหาชนเพื่อบริหารจัดการน้ำเสียและขยะมูลฝอยแบบบูรณาการ

3) ส่งเสริม/สนับสนุนการนำพลังงานที่ได้จากการกำจัดขยะมูลฝอย ไปใช้ในระบบบำบัดน้ำเสีย หรือระบบสาธารณูปโภคด้านสิ่งแวดล้อม

2.3 กลยุทธ์การขับเคลื่อน อปท. เพื่อการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเชิงรุก

มาตรการหรือแนวทางปฏิบัติ

- 1) ส่งเสริม/สนับสนุนให้ อปท. รวมกลุ่มกัน เพื่อบริหารจัดการขยะมูลฝอยแบบผสมผสาน
- 2) ส่งเสริม/สนับสนุน อปท. ในการจัดตั้งบริษัทหรือมอบหมายเอกชนดำเนินงานจัดการขยะมูลฝอยเพื่อเพิ่มความคล่องตัวในการบริหารจัดการ
- 3) ส่งเสริม/สนับสนุน อปท. ให้มีการจัดเก็บค่าธรรมเนียมการเก็บขนและการกำจัดขยะมูลฝอย เพื่อให้มีรายได้สำหรับการดำเนินงานและดูแลระบบอย่างมีประสิทธิภาพ
- 4) เสริมสร้างสมรรถนะบุคลากรของ อปท. ในการดำเนินการจัดการขยะมูลฝอย
- 5) จัดทำหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติสำหรับ อปท. ในการจัดระบบการเก็บรวบรวมและการขนส่งขยะมูลฝอยจากแหล่งกำเนิดให้มีประสิทธิภาพ

2.4 กลยุทธ์กำกับดูแลและฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้มีความสมดุลและยั่งยืน

มาตรการหรือแนวทางปฏิบัติ

- 1) กำหนดกฎระเบียบที่เข้มงวดในการคัดแยกขยะมูลฝอย
- 2) กำหนดกฎระเบียบที่ชัดเจนในการปิดพื้นที่และควบคุมผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยหลังสิ้นสุดการใช้งาน
- 3) กำหนดหลักเกณฑ์การอนุญาต ให้ผู้รับจ้างให้บริการหรือผู้ควบคุมระบบกำจัดขยะมูลฝอย

3. ตัวชี้วัด ของเสียอันตรายชุมชนได้รับการจัดการอย่างถูกต้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 ของปริมาณของเสียอันตรายที่เกิดขึ้นทั้งหมด

3.1 กลยุทธ์ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสร้างภูมิปัญญาร่วมกันของภาคีต่างๆเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

มาตรการหรือแนวทางปฏิบัติ

- 1) รมรณรงค์/ประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับผลกระทบจากความเป็นอันตรายในผลิตภัณฑ์ที่ใช้แล้วหรือของเสียอันตรายชุมชนแก่ประชาชน
- 2) ส่งเสริม/สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการจัดการของเสียอันตราย รวมถึงซากผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์
- 3) ส่งเสริม/สนับสนุนให้ผู้ประกอบการ มีส่วนร่วมในการเรียกคืนซากผลิตภัณฑ์ที่เป็นของเสียอันตราย

3.2 กลยุทธ์การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของทุกภาคี

มาตรการหรือแนวทางปฏิบัติ

สร้างแรงจูงใจด้วยมาตรการทางการเงินแก่ผู้ประกอบการที่มีการพัฒนาระบบ/กลไกการรับคืนของเสียอันตรายชุมชน

3.3 กลยุทธ์การขับเคลื่อน อปท. เพื่อการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเชิงรุก

มาตรการหรือแนวทางปฏิบัติ

1) กำหนดให้ อปท. จัดให้มีระบบคัดแยก เพื่อให้มีการจัดการของเสียอันตรายชุมชนแยกต่างหากจากขยะมูลฝอยทั่วไป โดยสร้างสถานที่รวบรวมเพื่อนำไปกำจัดยังสถานที่กำจัดของเสียอันตรายอย่างเหมาะสม

2) กำหนดให้ อปท. จัดให้มีการคัดแยก รวบรวมและกำจัดมูลฝอยติดเชื้อแยกต่างหากจากขยะมูลฝอยทั่วไป โดยเน้นการให้สถานที่กำจัดร่วมกัน และส่งเสริมให้เอกชนเข้ามาร่วมลงทุนและดำเนินการ

3) สนับสนุนให้ภาคเอกชนร่วมลงทุนกับภาครัฐ และ อปท. ในการจัดตั้งศูนย์จัดการของเสียอันตรายชุมชน

3.4 กลยุทธ์กำกับดูแลและฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้มีความสมดุลและยั่งยืน

มาตรการหรือแนวทางปฏิบัติ

1) ผลักดันกฎหมายส่งเสริมการจัดการของเสียอันตราย จากผลิตภัณฑ์ใช้แล้วไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

2) กำหนดกฎระเบียบเพื่อสร้างกลไกการเรียกคืนซากบรรจุภัณฑ์และซากผลิตภัณฑ์ที่เป็นของเสียอันตราย

3) กำหนดให้การขนส่งของเสียอันตรายชุมชน และมูลฝอยติดเชื้อต้องใช้ระบบเอกสารกำกับขนส่งและรายงานต่อ อปท.

มาตรการ/แนวทางปฏิบัติ/เงื่อนไขอื่นๆ

1) พัฒนาระบบฐานข้อมูลด้านการจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายชุมชน
2) จัดให้มีการประกาศเกียรติคุณแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการบริหารจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายจากชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) สนับสนุนองค์ความรู้ให้สถาบันการศึกษาในท้องถิ่นเพื่อเพิ่มบทบาทการเป็นพี่เลี้ยงทางวิชาการของ อปท. ในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม

4) กำหนดสัดส่วนงบประมาณกระจายอำนาจให้แก่ อปท. ที่จะนำไปใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อม

5) กำหนดกฎระเบียบให้ อปท. สามารถจัดเก็บภาษีในพื้นที่พิเศษหรือพื้นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญเพื่อจัดสรรมาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

6) ให้มีการจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อมกับสินค้าทุกประเภทที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และนำมาใช้เป็นงบประมาณสำหรับการจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายชุมชน กล่าวโดยสรุปว่า การจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายชุมชนภายใต้แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2550-2554 ได้กล่าวถึงสภาพปัญหาของขยะมูลฝอยว่ามีปัญหาเรื่องขยะมูลฝอยตกค้างตามที่ต่างๆ และการกำจัดขยะมูลฝอยอันตรายยังจัดการได้ไม่ถูกสุขลักษณะซึ่งสาเหตุเนื่องมาจากขาดระบบการจัดการของเสียในชุมชนที่เหมาะสม ขาดงบประมาณ ไม่มีกฎหมายรองรับ ขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชน ขาดกระบวนการกำกับดูแลติดตามประเมินผลจากหน่วยงานที่รับผิดชอบ ขยะมูลฝอยมีลักษณะที่กำจัดได้ยากขึ้น และสินค้าหรือวัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมีตลาดรองรับน้อย ในแผนดังกล่าวได้กำหนดตัวชี้วัดหลักไว้ 3 ตัวชี้วัด คือ ให้มีการนำขยะมูลฝอยกลับมาใช้ประโยชน์ไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 ขยะมูลฝอยได้รับการจัดการอย่างถูกสุขลักษณะไม่น้อยกว่าร้อยละ 40 ของปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นทั้งหมด และตัวชี้วัดสุดท้ายคือของเสียอันตรายจากชุมชนได้รับการจัดการอย่างถูกต้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 ของปริมาณของเสียอันตรายที่เกิดขึ้นทั้งหมด และแต่ละตัวชี้วัดได้กำหนดเป็นกลยุทธ์และมาตรการหรือแนวทางปฏิบัติเพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติในพื้นที่รับผิดชอบต่อไป เช่น การสร้างแรงจูงใจ สร้างจิตสำนึกให้ประชาชนลดขยะและใช้ผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ศึกษาวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ให้ท้องถิ่นสามารถจัดการขยะมูลฝอยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลักดันให้เกิดเป็นกฎหมายเพื่อควบคุมให้มีการปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสม

7. บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการจัดการขยะมูลฝอย

บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการจัดการขยะมูลฝอยมาจากการกำหนดไว้ในกฎหมายซึ่งมีกลุ่มกฎหมายเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดำเนินงานด้านการจัดการมูลฝอยและสิ่งแวดล้อมมีกฎหมายให้อำนาจไว้หลายฉบับ ดังนี้

ตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2596 กำหนดให้เทศบาลจัดบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานให้แก่ประชาชนในเขตเทศบาลเป็นหลัก ได้แก่ หน้าที่ในการรักษาความสะอาดสงบเรียบร้อยของประชาชนจัดให้มีและบำรุงรักษาทางบกและทางน้ำ รักษาความสะอาดของถนน ทางเดินและที่สาธารณะรวมทั้งการกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล ป้องกันและระงับโรคติดต่อ จัดให้มีเครื่องใช้ในการดับเพลิง จัดการศึกษาอบรม ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ และ

บำรุงศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น แต่หากเทศบาลมีความพร้อม กฎหมายเปิดช่องให้จัดทำบริการสาธารณะอื่น เช่น ระบบประปา ไฟฟ้าแสงสว่าง และตลาดเทศบาลนิชย์ เป็นต้น

สำหรับอำนาจหน้าที่ของเทศบาลตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอยนั้น ได้บังคับให้เทศบาลทุกแห่งต้องดำเนินการ โดยมาตรา 50 (3) แห่งพระราชบัญญัติเทศบาลฯ จึงกล่าวได้ว่าอำนาจหน้าที่ของเทศบาลตามพระราชบัญญัติเทศบาลนั้น ื่อต่อการจัดการด้านมูลฝอย ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของเทศบาลต้องจัดงบประมาณและแผนงานเพื่อการนี้

ส่วนหน้าที่ตามกฎหมายอื่นกำหนดให้เป็นหน้าที่ของเทศบาลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะมูลฝอย ได้แก่

1. พระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2535 หมวดที่ 3 มาตรา 18 ได้กำหนดไว้ว่าการกำจัดสิ่งปฏิกูล และมูลฝอยในเขตราชการส่วนท้องถิ่นใดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของราชการส่วนท้องถิ่นนั้น และมาตรา 20 (4) กำหนดอัตราค่าธรรมเนียมการให้บริการของราชการส่วนท้องถิ่นในการเก็บ และขนส่งปฏิกูลหรือมูลฝอยไม่เกินอัตราที่กำหนดในกฎกระทรวง ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2536)

2. พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัตินี้มีเจตนารมณ์ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการดูแลรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชนในเขตพื้นที่ของตน กฎหมายได้ให้อำนาจองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการควบคุม พดติกรรมส่วนบุคคลในการส่งเสริมให้มีการดูแลสถานที่สาธารณะ ไม่ให้สกปรกรกรุงรัง และการดูแลรักษาต้นไม้ไม้ให้เป็นอันตราย โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องดูแลมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองอาคารหรือที่ดินปล่อยปละละเลยให้ต้นไม้หรือรั้วพืชรที่ปลูกในอาคารหรือที่ดินเหี่ยวแห้งหรือรกรุงรัง ต้องดูแลมิให้ผู้ใดมาขูดขีดหรือฟันต้นไม้ที่ติดกับถนนหรือที่อยู่ในสาธารณะ รวมทั้งต้องดูแลมิให้ผู้ใดทิ้งมูลฝอย น้ำเสียสิ่งปฏิกูลลงในที่สาธารณะหรือสวนสาธารณะ หากมีที่ใดเกิดความสกปรกรกรุงรัง แต่ไม่ทราบตัวผู้กระทำความผิด เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นทุกคนมีหน้าที่ร่วมกันขจัดหรือแก้ไขสภาพนั้นให้หมดไปแต่ถ้าจับตัวผู้กระทำความผิดได้ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่แจ้งให้ผู้กระทำความผิดจัดการลบ ล้าง กวาด เก็บ ตกแต่ง ปรับปรุงสิ่งที่เป็นความผิดมิให้ปรากฏอีกต่อไป ถ้าผู้กระทำความผิดยินยอมคดีเป็นอันเลิกกัน แต่ถ้าผู้กระทำความผิดไม่ยินยอมดำเนินการดังกล่าว พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจจัดทำหรือมอบหมายให้ผู้อื่นจัดทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย และให้ผู้กระทำความผิดชดใช้ค่าใช้จ่ายในการจัดทำความสะอาดหรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยตามที่จ่ายไปจริงแก่เจ้าพนักงานท้องถิ่นได้ จึงเห็นได้ว่ามาตรการตามกฎหมายนี้ื่อต่อการจัดการมูลฝอยโดยตรง

3. พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มีเจตนารมณ์ให้ประชาชนและองค์กรเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม จัดระบบงานบริหารงานด้านสิ่งแวดล้อม ให้เป็นไปตามหลักการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมกำหนดอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และราชการส่วนท้องถิ่นให้เกิดการประสานงานและมีหน้าที่ร่วมกันในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งกำหนดแนวทางปฏิบัติในส่วนที่ไม่มีหน่วยงานได้รับผิดชอบโดยตรง กำหนดมาตรการควบคุมมลพิษโดยการจัดให้ระบบบำบัดอากาศเสีย ระบบบำบัดน้ำเสีย และเรื่องมีอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อแก้ไขเกี่ยวกับมลพิษ กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้เกี่ยวข้องกับการก่อให้เกิดมลพิษให้เป็นไปตามชัดเจน และกำหนดให้มีมาตรการส่งเสริมด้านการทุนและความช่วยเหลือด้านต่างๆ เพื่อเป็นการจูงใจให้มีการยอมรับที่จะปฏิบัติหน้าที่ในการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม (องอาจ บุญมา, 2550)

สรุปบทบาทองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่สำคัญเป็นบทบาทที่ถูกกำหนดขึ้นโดยกฎหมายหลายฉบับซึ่งมุ่งกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ดูแลจัดการปัญหาขยะมูลฝอยในพื้นที่รับผิดชอบของตนเอง ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งได้มีความพยายามดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ที่กฎหมายกำหนดไว้ แต่การดำเนินการส่วนใหญ่ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างถูกสุขลักษณะ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะยังไม่มี ความเข้าใจและยังไม่มี ความพร้อมทั้งเรื่ององค์ความรู้ บุคลากรในท้องถิ่น และไม่มงบประมาณ ทำให้การจัดการขยะมูลฝอยโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งยังไม่มีประสิทธิภาพ และอาจก่อปัญหามลพิษต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมขึ้นได้ในอนาคต

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะมูลฝอย การมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดทำแผนปฏิบัติการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้กระบวนการ A-I-C ดังนี้

ธรรมศักดิ์ สุเมตติกุล (2544) ได้ศึกษาเรื่อง ผลกระทบของความขัดแย้งทางการเมืองเรื่องขยะในเทศบาลนครเชียงใหม่ พบว่า ปัญหาขยะเมื่อปลายปี พ.ศ.2541 มีสาเหตุมาจากความขัดแย้งทางการเมืองท้องถิ่นของเทศบาลนครเชียงใหม่ ได้แก่ การจัดสรรผลประโยชน์ไม่ลงตัว และการแย่งชิงตำแหน่งนายกเทศมนตรี ทั้งนี้เนื่องจากเกิดความขัดแย้งกันเองภายในกลุ่มนักรัฐพัฒนาซึ่งบริหารเทศบาลอยู่ โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มฝ่ายตรงข้ามได้ใช้วิธีปลุกม็อบขึ้นมาต่อต้านและขับไล่ไม่ให้เทศบาลนำขยะไปทิ้งตามที่ต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้ฝ่ายบริหารไม่สามารถแก้ไขปัญหาขยะได้ คณะนิคมจากประชาชนของฝ่ายบริหารจึงลดลง และกดดันจนต้องลาออก กลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามจึงเสนอตัวเข้ามาแก้ไขปัญหาขยะ และได้เข้ามาบริหารงานเทศบาลนครเชียงใหม่แทน

จอมจันทร์ นทีวัฒนา (2542) ได้ศึกษา เรื่อง นวัตกรรมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม: ศึกษากรณีการจัดการขยะพลาสติกในประเทศไทยที่พัฒนา พบว่า นวัตกรรมที่ประเทศไทยควรรับเอามา ได้แก่ การฝังกลบ และการเผาขยะพลาสติกอย่างถูกวิธี การทำให้ขยะพลาสติกสามารถย่อยสลายได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น การแปรรูปขยะเพื่อนำกลับมาใช้ประโยชน์ ได้แก่ การเผาขยะพลาสติกเพื่อนำพลังงานมาใช้โดยตรงหรือนำมาเผาเพื่อให้ได้ไอน้ำมาใช้ในกระบวนการอื่นๆ และการแปรรูปขยะพลาสติกเพื่อนำมาหลอมเป็นผลิตภัณฑ์ขึ้นมาใหม่ แต่อาจต้องพัฒนาด้านคุณภาพ ความสวยงาม และประโยชน์ใช้สอย

การจัดการขยะพลาสติกในประเทศไทยต้องอาศัยกลยุทธ์การจัดการสร้างนโยบายนวัตกรรมทางเทคโนโลยี 4 วิธี คือ 1. กลยุทธ์ในการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางนวัตกรรม 2. กลยุทธ์ในการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมเกื้อหนุนต่อการเจริญเติบโตของนวัตกรรม 3. กลยุทธ์ในการเสริมสร้างขีดความสามารถทางนวัตกรรม ในอุตสาหกรรมเฉพาะภาค และ 4. กลยุทธ์ในการเสริมสร้างขีดความสามารถทางนวัตกรรมในบริษัทผู้ประกอบการ

A.Imam, et al. (2007) ได้ศึกษาเรื่องการจัดการขยะมูลฝอยที่เมืองอาบูจา ประเทศไนจีเรีย และให้ข้อเสนอแนะว่า การจัดการขยะมูลฝอย ควรต้องดำเนินงานดังนี้ การบริการเก็บขนขยะมูลฝอยรถเก็บขยะมูลฝอยต้องเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นและพร้อมรับมือกับปริมาณขยะที่เพิ่มมากขึ้น มีการค้นหาแหล่งกำเนิดขยะให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ลดปริมาณขยะที่ต้องกำจัดให้น้อยลงให้ความสำคัญกับความร่วมมือของคนในชุมชนทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ พนักงานเก็บขยะและเจ้าหน้าที่ต้องเพิ่มอัตราการนำขยะกลับมาใช้ใหม่ ให้มีการส่งเสริมตลาดรับซื้อวัสดุรีไซเคิล จัดระบบกำจัดขยะที่ถูกสุขลักษณะและพร้อมปฏิบัติงาน ได้จริง จัดการขยะมูลฝอยที่ตกค้างตามที่ต่างๆ เช่น ตามถนน ใต้สะพาน ทางระบายน้ำให้สะอาด ส่งเสริมการหมักเศษพืชผักให้เป็นปุ๋ยด้วยวิธีง่ายๆและใช้พื้นที่น้อย เพื่อให้เกิดรายได้และบรรเทาความยากจน มีการบังคับใช้กฎหมายและกำหนดนโยบายที่ถูกต้อง รวมทั้งกำหนดกรอบแผนงานที่ชัดเจน ควบคุมการใช้ที่ดินที่ไม่ถูกต้อง ข้อมูลประชากร เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องรู้ เพื่อให้สามารถจัดทำแผนจัดบริการสาธารณสุขที่ที่เหมาะสม ต้องมีการเตรียมเงินทุนสำรองที่เพียงพอสำหรับการจัดการปัญหาที่ใหญ่กว่าและท้าทายกว่าที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

ณัฐรดี คงตัน (2546) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมจัดการขยะมูลฝอยของประชาชน ในเขตมีนบุรี กรุงเทพมหานคร พบว่า

1. กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย และการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย อยู่ในระดับดี

2. พฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยของประชาชนโดยรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่าประชาชนส่วนใหญ่มีพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยด้านการลดการเกิดขยะอยู่ในระดับปานกลาง และมีพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยด้านการนำกลับมาใช้ใหม่และการคัดแยกประเภทขยะอยู่ในระดับดี

3. ปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยโดยรวม ได้แก่ระดับการศึกษา โดยพบว่า ประชาชนที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี มีพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยโดยรวมดีกว่ากลุ่มตัวอย่างที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 หรือเทียบเท่า เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยด้านการลดการเกิดขยะคือ ระดับการศึกษาและจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยด้านการคัดแยกประเภทขยะคือ ระดับการศึกษา รายได้ในครัวเรือนต่อเดือน และการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย ส่วนด้านการนำกลับมาใช้ใหม่ พบว่า ไม่มีปัจจัยส่วนบุคคลปัจจัยใดที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยด้านการนำกลับมาใช้ใหม่

4. ปัจจัยกระตุ้นที่มีผลต่อพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยด้านการคัดแยกขยะมูลฝอยคือ การมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย ส่วนปัจจัยกระตุ้นอื่นๆ ไม่มีผลต่อพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยโดยรวมและด้านอื่นๆ

ลักขณา กูสว่าง (2546) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการคัดแยกขยะมูลฝอยในเทศบาลเมืองลำพูน พบว่า ในภาพรวมระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคัดแยกขยะมูลฝอยอยู่ในระดับปานกลาง ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน เทศบาลเมืองลำพูน ได้มีนโยบายให้ประชาชนมีส่วนร่วมการคัดแยกขยะมูลฝอย โดยให้การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ในการคัดแยกขยะมูลฝอย และยังให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนงาน/โครงการของชุมชนในการส่งเสริมความร่วมมือในการคัดแยกขยะมูลฝอยในชุมชน ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการได้มีการจัดตั้งรองรับขยะมูลฝอยแต่ละประเภท ให้ประชาชนคัดแยกขยะมูลฝอยอย่างชัดเจนและได้มาตรฐาน มีการจัดตั้งธนาคารขยะ สถานที่หรือจุดซื้อขายขยะมูลฝอยในชุมชน และประชาชนในชุมชนให้ความร่วมมือในการคัดแยกขยะมูลฝอยเปียก ขยะแห้ง ขยะขายได้ และขยะอันตรายก่อนนำออกทิ้งหรือนำไปกำจัดต่อไป

ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ จากการศึกษาพบว่าประชาชนเห็นความสำคัญในการคัดแยกขยะมูลฝอยในการช่วยลดปัญหาด้านมลพิษที่เกิดจากขยะมูลฝอยในชุมชน ทำให้เทศบาลสามารถจัดเก็บและกำจัดขยะมูลฝอยได้ง่าย และปริมาณขยะมูลฝอยในครัวเรือนและชุมชนลดลงทำให้ชุมชนสะอาดและมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย

ในด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล จากการศึกษาพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินการคัดแยกขยะในชุมชนในระดับปานกลาง โดยมีการรายงานผลการดำเนินงานการร่วมมือในการคัดแยกขยะมูลฝอยต่อชุมชน และเทศบาลการแต่งตั้งคณะกรรมการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานคัดแยกขยะมูลฝอยในชุมชน มีการปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานให้สามารถลดปริมาณขยะมูลฝอยในชุมชนให้เป็นที่ไปอย่างมีประสิทธิภาพ

วิชัย ลักษณ์รุจิ (2541) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการขยะมูลฝอยแบบมีส่วนร่วมของครัวเรือน : กรณีชุมชนบ้านหลวย เทศบาลเมืองลำพูน พบว่า

1. ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนมีวิธีการจัดการขยะมูลฝอยของครัวเรือนตามประเภทของขยะมูลฝอยที่แตกต่างกัน สามารถใช้วิธีการจัดการ ได้ดี และเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนไม่ทำให้เกิดปัญหาขยะภายในชุมชน และเทศบาลสามารถเก็บขยะได้สะดวกเรียบร้อย
2. ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนเคยมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน โดยได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากผู้นำชุมชนในการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนยังมีความตระหนักต่อปัญหาขยะของชุมชน จึงทำให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนในชุมชนกับผู้นำชุมชนในการจัดการขยะมูลฝอยและกิจกรรมอื่นๆ
3. ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนมีทัศนคติความคิดเห็นที่ดีต่อผู้นำ และเห็นว่าผู้นำมีบทบาทสำคัญในการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน ผู้นำได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ผู้นำได้ให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนทุกขั้นตอน จึงทำให้เกิดความสามัคคี และร่วมมือกันในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนด้วยดี

นิพันธ์ ชลวิทย์ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนกับการจัดการขยะมูลฝอยชุมชน ศึกษา เฉพาะกรณี: อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี พบว่า ผู้นำชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับขยะ และประเภทขยะเป็นอย่างดีในขณะที่มีความรู้เกี่ยวกับการจัดการทำลายขยะ โดยวิธีที่ถูกต้องหรือการนำกลับไปใช้ใหม่ อยู่ในเกณฑ์ต่ำ ทำให้การจัดการขยะมูลฝอยของผู้นำชุมชนยังดำเนินการไม่เพียงพอที่จะให้ปริมาณขยะที่เกิดขึ้นมีเฉพาะที่จำเป็น และขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นในชุมชนยังไม่มี การกำจัดอย่างถูกหลักสุขอนามัยและรวดเร็ว ทัศนคติของผู้นำชุมชนมีความเชื่อมั่นว่า ตนเองมีความพร้อมที่จะดำเนินการจัดการจัดการขยะมูลฝอยด้วยวิธีต่างๆได้ และหากประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการกำจัดขยะได้สูงสุด ในส่วนการมีส่วนร่วม ผู้นำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา หาสาเหตุการเกิดขยะ การวางแผนแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น และจัดทำโครงการที่เหมาะสม ในการแก้ปัญหาผู้นำชุมชนต้องเป็นตัวอย่างที่ดี เป็นผู้นำในการจัดการกับขยะมูลฝอย ทั้งในการทิ้ง การเก็บ การทำลายขยะมูลฝอย

นาฎกัณฑ์ นิยมไทย (2547) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดทำแผนสิ่งแวดล้อมชุมชนแบบประชาชนมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านออน หมู่ที่ 14 เขตเทศบาลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ประชาชนในชุมชนให้ความสำคัญและให้ความสำคัญต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมชุมชนที่มีความรุนแรงเรียงตามลำดับดังนี้คือ ปัญหาน้ำเสียรุนแรงมากที่สุด รองลงมาคือ ปัญหาขยะ ปัญหาอากาศเสีย ปัญหาการรุกรานน้ำ และปัญหาพื้นที่ว่างเปล่าเป็นอันดับสุดท้าย สถานการณ์ปัญหาที่มีความรุนแรงมากและควรได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วนคือ ปัญหาน้ำเสียและปัญหาขยะ ปัญหาเหล่านี้มีสาเหตุมาจากการทำฟาร์มปศุสัตว์โคนม โดยเฉพาะพื้นที่ใกล้แหล่งต้นน้ำ การจัดการกับปัญหาดังกล่าวทางชุมชนได้เสนอความคิดเห็นด้านทางเลือกในการจัดการกับปัญหาลingkunganที่เกิดขึ้น ได้ตรงกับสาเหตุ และเป็นทางเลือกที่ชุมชนสามารถจัดการได้ด้วยตนเอง รวมทั้งเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชนปฏิบัติร่วมกัน อีกทั้งความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันว่า การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนเพื่อให้มีประสิทธิภาพสูงสุดนั้น ต้องอาศัยความร่วมมือของประชาชนในชุมชนเป็นสำคัญ รวมทั้งต้องมีการณรงค์เผยแพร่ความรู้ การสอดส่องดูแล การมีอาสาสมัครรับผิดชอบ รวมถึงการร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน ในการออกกฎระเบียบที่รัดกุมและลงโทษผู้กระทำผิด ซึ่งชุมชนสามารถนำข้อมูลมาจัดทำแผนสิ่งแวดล้อมชุมชนที่สอดคล้องกับสาเหตุของปัญหาลingkunganที่เกิดขึ้นในชุมชนได้

เจริญ ฟองศรี (2542) ได้ศึกษา เรื่องการควบคุมโรคไข้เลือดออกโดยใช้กระบวนการเอไอซี (A - I - C) บ้านกองลอย อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า กระบวนการ A - I - C เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับรู้ถึงปัญหาและการดำเนินการควบคุมโรคไข้เลือดออกในหมู่บ้านร่วมกัน และคิดหาวิธีการแก้ปัญหาด้วยกัน ทำให้ประชาชนทราบว่า การควบคุมโรคไข้เลือดออกในหมู่บ้านเป็นบทบาทหน้าที่ของประชาชนทุกคนไม่ใช่เรื่องของผู้นำเท่านั้น นอกจากนั้นชุมชนบ้านกองลอยยังเป็นชุมชนที่มีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนเป็นไปในลักษณะความสามัคคีแบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูล และชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับการดำเนินกิจกรรมต่างๆของหมู่บ้าน เมื่อมีงานในหมู่บ้านหรือมีโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันตลอด ประกอบกับชุมชนแห่งนี้ประชาชนมีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับปานกลางพอเพียงสำหรับการเลี้ยงชีพได้ จึงได้ร่วมกันดำเนินงานควบคุมโรคไข้เลือดออกด้วยชุมชนเอง จนทำให้สามารถลดปัญหาโรคไข้เลือดออกของชุมชนบ้านกองลอยในระดับหนึ่ง

ศุภกัณฑ์ ชูประดิษฐ์ (2549) ได้ศึกษา เรื่องการใช้เทคนิคเอไอซีในการแก้ปัญหาให้นักเรียนติดเกมคอมพิวเตอร์ออนไลน์ในโรงเรียนปลื้มวิทยาคม อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย พบว่า การใช้เทคนิคเอไอซี เป็นกระบวนการที่ช่วยให้นักเรียน ครู และผู้ปกครอง มีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหา

กำหนดเป้าหมาย ร่วมกันคิดค้นวิธีการแก้ปัญหา และการดำเนินการแก้ไขปัญหานักเรียนติดเกม คอมพิวเตอร์ออนไลน์ร่วมกัน มีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อทำกิจกรรมและประสานงานร่วมกับครู และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีกิจกรรมโครงการที่จะดำเนินการในโรงเรียน 4 โครงการ คือ 1) โครงการ จัดตั้งชมรมเด็กยุคใหม่รู้ทันเกมออนไลน์ 2) โครงการอบรมผู้ปกครองและครูให้รู้เท่าทันเกม คอมพิวเตอร์ออนไลน์และอินเทอร์เน็ต 3) โครงการเสียงตามสายในโรงเรียนและการสื่อสารความรู้ ผ่านวิทยุชุมชน และ 4) โครงการกิจกรรมศิลปะเพื่อใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ช่วงปิดเทอม ภายหลังการเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ กลุ่มตัวอย่างมีความตระหนักต่อพฤติกรรมสุขภาพ โดยรวมอยู่ในระดับสูง และกระบวนการวิจัยนี้สามารถระดมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการแก้ปัญหา เพราะการมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดการยอมรับและรู้สึกว่าเป็นเจ้าของปัญหาร่วมกัน ซึ่งจะช่วยให้กิจกรรมโครงการประสบความสำเร็จ

กัญญา จาอ้าย (2549) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนสัน กลาง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การใช้เอไอซี(A-I-C) เป็นกระบวนการทำให้กลุ่ม ตัวอย่าง ผู้นำ ชาวบ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลมีส่วนร่วมในการรับรู้ถึงปัญหา กำหนดเป้าหมาย คิดค้นวิธีการแก้ปัญหา และการดำเนินการแก้ไขปัญหามูลฝอย และทำให้เกิด กิจกรรมโครงการที่ได้ดำเนินงานในชุมชน คือ 1) โครงการให้ความรู้เกี่ยวกับขยะและการจัดการ ขยะ 2) โครงการจัดตั้งกองทุนขยะ 3) โครงการหน้าบ้านนำมอง จากการติดตามการดำเนินโครงการ พบว่า คณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้นำชาวบ้านได้ไปทัศนศึกษาดูงานการจัดการ ขยะ ได้จัดตั้งกองทุนขยะ และได้ริเริ่มโครงการฝึกอบรมการทำขยะเป็นปุ๋ยหมักชีวภาพ เอ็นไซม์ และบำบัดของเสีย รวมทั้งได้ดำเนินโครงการหน้าบ้านนำมอง ซึ่งสรุปว่าเทคนิคเอไอซี(A-I-C) ทำ ให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการยอมรับและรู้สึกว่าเป็นเจ้าของปัญหา อันนำไปสู่การ แก้ไขปัญหาร่วมกัน